

Universitatea „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca
Facultatea de Teologie Ortodoxă

Şcoala doctorală „Pr. prof. dr. Isidor Todoran”

Şabatul: istorie şi eshatologie

Teză de doctorat

- Rezumat -

Îndrumător:
Pr. prof. univ. dr. Ioan Chirilă

Doctorand:
Paula Bud

Cluj-Napoca
2011

Cuprins	2
Abrevieri	5
Introducere	8
I. PRELIMINARII METODOLOGICE	13
1. Determinări morfologice și semantice	13
2. Premisele biblice ale subiectului	16
2.1. Texte vechitestamentare	16
2.2. Texte nouatestamentare	21
3. Premisele iudaice	24
4. Premisele patristice	29
5. Reflectarea temei în literatura de specialitate	33
5.1. Șabatul în cercetarea bibliică românească : o perspectivă anastasică	33
5.2. Șabatul în bibliografia de specialitate internațională	38
II. ȘABATUL ÎN ISTORIE	43
1. Șabatul în Vechiul Testament	43
1.1. Ziua odihnei divine (Fac. 2, 2-3)	43
1.2. Practica cutumiară (Ieș. 16)	45
1.3. Instituirea nomosică a Șabatului	47
1.3.1. Preliminarii terminologice și conceptuale	48
<i>Formulări nomosice cu privire la ziua de odihnă în Pentateuh</i>	53
<i>Dimensiunea teologică a Legii în contextul Pentateuhului</i>	56
1.3.2. Șabatul în contextul Decalogului (Ieș. 20, 8-11)	60
<i>Omul – sfîntitor al zilei sfîntite</i>	65
<i>Şabatul, firesc al făpturii</i>	71
1.3.3. Șabatul în cadrul reluării Legii (Deut. 5, 12-14)	72

1.4. Practica legiferată a Șabatului	75
1.4.1. Determinări legislative	75
1.4.2. Rânduiala liturgică a zilei de Șabat	78
1.5. Structuri șabatice	80
1.5.1. Sărbători anuale	80
1.5.2. Sărbători șabatice	82
1.6. Poruncă – Poruncitor – Plinitor	86
1.6.1. Indiferență și exces în împlinirea odihnei șabatice	86
1.6.2. Perspectivă inversă : prin împlinirea poruncilor, intrăm în odihnă (repere exegetic-teologice la Num. 14, Ps. 94, Evr. 3)	88
<i>Repere din tradiția iudaică</i>	88
<i>Abordare exegetic-teologică</i>	90
<i>Episodul iscoadelor în formă lirică : Psalmul 94</i>	98
1.7. Odihna omului și odihna pământului în discursul profetic	101
2. Șabatul în Noul Testament	104
2.1. Atitudinea Mântuitorului față de Șabat	104
2.2. Σύββατον ca reper temporal	113
2.3. Șabatul ca odihnă în Ep. către Evrei (Evr. 3, 11 ; 18-19 ; 4, 1-11)	115
3. Șabatul în iudaism	119
3.1. Șabatul, „aniversarea lumii” (τοῦ κόσμου γενέθλιον) la Filon (20 î.Hr. – 50 d.Hr.)	119
3.2. Iosif Flaviu (37-c. 100 d.Hr.)	126
3.3. Șabatul în manuscrisele de la Qumran (134-104 î.Hr. – 68 d.Hr.)	129
3.4. Șabatul în Talmud (200-500 d.Hr.)	134
3.4.1. Odihna pământului (Tratatul Shevi'it)	134
3.4.2. Domeniu public și spațiu privat (Tratatul Shabbat)	137
3.4.3. De la individual la comunitar (Tratatul Eruvin)	139
3.5. Șabatul în practica liturgică contemporană	142

3.5.1. Rânduiala zilei	142
3.5.2. Şabaturile speciale	144
3.5.3. Exprimare liturgică și mărturisire/apartenență etnică	148
III. ŞABAT ŞI ESHATOLOGIE	156
1. Instrumentar terminologic și tematic	156
1.1. Timp/veac și veșnicie	156
1.1.1. Terminologia timpului și a veșniciei. Repere biblice și patristice	156
1.1.2. Timpul biblic : dezvoltare/curgere lineară și ciclică	161
1.2. Timpul – principiu ontologic al creației	163
1.2.1. Creația între ἀρχή și τέλος	164
1.2.2. Διάστημα	167
1.2.3. Configurația realității : γένεσις /κίνησις /στάσις	169
1.3. Eshatologie și apocalipsă în Vechiul Testament	172
1.3.1. Ἔσχατολογία și ἀποκάλυψις în Sfânta Scriptură	172
1.3.2. Discursul eshatologic-apocaliptic vechitestamentar	174
1.3.3. הַיְהוּ מֹלֵךְ (Yom YHWH)	179
1.4. Şabatul : Σημεῖον, τύπος, σύμβολον, μυστήριον	183
2. Şabatul : ziua odihnei	190
2.1. Şabatul – zi a exercițiului duhovnicesc întru restaurarea creației	190
2.2. Odihnă prin virtute întru pregustarea Împărăției, în tradiția filocalică	193
2.3. Şabatul ca simbol al odihnei divine, în Fac. 2, 2-3	196
2.3.1. Relația creație-odihnă	196
2.3.2. Zi binecuvântată și sfînțită (Fac. 2, 3)	198
2.3.3. Conținutul conceptului de <i>odihnă divină</i> (Fac. 2, 2-3)	205
2.4. Odihna Şabatului ca telos al creației : κίνησις ἀκίνητος	206
3. Şabatul : ziua a şaptea	210
3.1. Ziua a şaptea, icoana contemplării veșniciei	210

3.2. Dimensiunea eshatologică a zilei a şaptea	213
4. Şabatul – ziua a şaptea a odihnei noastre	216
4.1. Zi/semn al liturghiei cosmice	216
4.1.1. Sărbătoarea creației	216
4.1.2. Eshatologia realizată	217
4.2. Şabatul – interpretare tipologic-hristologică	220
4.2.1. Împlinirea Şabatului în Hristos, Odihna cea adevărată	220
4.2.2. Şabatul : zi – stare – ființă	224
<i>Şabat iudaic și Şabat creștin (Sf. Justin Martirul și Sf. Irineu de Lyon)</i>	224
<i>Şabatul, pregătire pentru ziua odihnei noastre (Clement al Alexandriei)</i>	226
<i>Ziua a şaptea, « sărbătoarea lui Hristos » (Sfântul Chiril al Alexandriei)</i>	227
<i>Sufletele sabatizează veșnic (Sfântul Maxim Mărturisitorul)</i>	230
<i>Zi și Dumnezeu (Sfântul Simeon Noul Teolog)</i>	232
IV. CULTUL : EXPERIEREA VEŞNICIEI ÎN TIMP	235
1. Teologia timpului/actului liturgic iudaic și creștin	235
1.1. Două tradiții, un singur tip de cult	235
1.2. Caracterul eshatologic al timpului liturgic	237
1.3. Timp şabatic și timp pascal	241
2. Prin Şabat în Înviere	243
2.1. Sâmbăta în cultul Bisericii Ortodoxe azi (sinteză teologică a imnografiei)	
243	
2.2. Liturghie și Şabat : rezonanțe liturgice	251
2.3. Relația Şabat-Duminică : tipologie și firească continuitate	253
Concluzii	260
Bibliografie	264

CUVINTE CHEIE:

Creație, řabat, odihna divină, poruncă, ziua odihnei, timp, veșnicie, eshatologie

Šabatul este unul dintre elementele constitutive ale identității iudaice, importanța sa colosală în viață și în experiența religioasă a poporului evreu fiind adeseori exprimată prin convingerea că puterea sa de coeziune este cea care a făcut posibilă dăinuirea lui Israel până astăzi. řabatul este nu numai o componentă a practicii liturgice, ci este și elementul central al vieții comunității evreiești în toate aspectele sale. El devine un punct de întâlnire între iudaism și creștinism în momentul în care îl abordăm din perspectiva fondului comun vechitestamentar, dar și din perspectiva liturgică, având în vedere faptul că și în cadrul Bisericii, ziua sărbătorii are până astăzi un statut distinct de celelalte zile ale săptămânii prin rolul său de zi pregătitoare a Învierii. Tratarea problemei řabatului a fost generată în parte și de actualul context în care se desfășoară *dialogul interreligios creștin-mozaic*¹, temă introdusă în teologia românească de cercetarea pr. prof. Dumitru Abrudan, *Creștinismul și mozaismul în perspectiva dialogului interreligios*². Iată ce a determinat realizarea unei abordări complexe a modului de tratare a řabatului deopotrivă din perspectivă iudaică și creștină. Unghiul de

¹ Dialogul creștin-mozaic se înscrise în cadrul mai larg al dialogului interreligios, care a luat o amprentă deosebită începând din anii '60. Dar punctul de plecare efectiv al dialogului iudeo-creștin a fost conferința de la Seelisberg, Elveția, 1947, organizată de Societatea prieteniei iudeo-creștine, și care a emis o declarație comună cunoscută sub numele de „Cele zece puncte de la Seelisberg”. *Consiliul Ecumenic al Bisericiilor (CEB)* a militat pentru începerea unui dialog deschis cu evreii, la Prima Adunare Generală de la Amsterdam, 1948. La a III-a Adunare Generală a *CEB*, New Delhi, 1961, s-a condamnat discriminarea din considerente religioase, iar la Geneva, în 1972, s-a afirmat datoria creștinilor și a evreilor de a renunța la exclusivism. Au avut loc apoi numeroase alte întâlniri de lucru: Geneva, 1961; Bossey, 1964, 1965; Geneva, 5 iunie 1968 – o întâlnire pentru identificarea elementelor de credință comune; Geneva, 11-13 februarie 1970; Lugano, 27-30 octombrie 1970, Cartigny, 21-25 ianuarie 1964; Colombo, aprilie 1974; Londra, 13-16 ianuarie 1975 etc. În timpul nostru, o organizație importantă în desfășurarea dialogului creștin-mozaic este *International Council of Christians and Jews (ICCI)*, care include 38 de organizații naționale de dialog iudeo-creștin, <http://www.jcrelations.net/>. De asemenea, și *Council of Centers of Jewish-Christian Relations (CCJR)* are un rol esențial în dezvoltarea dialogului, fiind o asociație de centre și institute dedicate îmbunătățirii relațiilor iudeo-creștine la nivel mondial, <http://www.ccjr.us/>. Întâlniri au loc și în cadrul Trialogului iudeo-creștino-musulman, organizat de Dialogue Institute, al Temple University din Philadelphia, <http://institute.jesdialogue.org/>.

² Dumitru ABRUDAN, „Creștinismul și mozaismul în perspectiva dialogului interreligios,” teză de doctorat, MA nr. 1-3 (1979): 59-190.

abordare a temei este unul de factură analitică și de sistematizare teologică subsumat temei Șabatului, ceea ce presupune rămânerea strictă în cadrele Vechiului Testament ca sursă de text biblic. Datorită faptului că în faza inițială, textul din Facere 2, 2-3 ne lasă să înțelegem Șabatul ca o zi rezervată lui Dumnezeu, am conchis că Șabatul nu poate fi privit doar din perspectiva istorică, temporală, ci trebuie privit și din perspectiva eshatologică. De aceea, tema a fost finalizată în forma: „Șabatul: istorie și eshatologie”.

Am structurat teza de doctorat în trei părți precedate de o secțiune de Preliminarii metodologice în cadrul căreia am prezentat reperele terminologice și semantice ale subiectului, premisele biblice, iudaice și patristice, precum și reflectarea temei în literatura de specialitate.

Partea a II-a intitulată „Șabatul în istorie” prezintă Șabatul aşa cum apare în textul Sfintei Scripturi (Vechiul și Noul Testament) și în iudaism.

În cadrul capitolului „Șabatul în rescriptul vechitestamentar” se operează o linie de demarcare între nivelul transcendent (al odihnei divine) exprimat în *Fac. 2, 2-3* și nivelul imanent care vizează respectarea zilei de odihnă de către făpturile create. Sunt delimitate apoi două etape ale practicii șabatice în Vechiul Testament: etapa practicii cutumiare exemplificată în *Ies. 16*, în contextul episodului manei, și etapa ulterioară formulării legislative din cadrul Decalogului (*Ies. 20, 8-11*). Începând cu acest moment al primirii Legii, respectarea Șabatului înseamnă rămânerea în cadrele Legii și, prin aceasta, în cadrele legământului încheiat de Dumnezeu cu poporul ales. Prin respectarea condițiilor legământului, poporul Israel rămâne în comuniune cu Poruncitorul, care stă ascuns în porunci, după cuvintele Sfântului Marcu Ascetul. Iată de ce încălcarea Șabatului (*Num. 15, 32-36*) apare ca o anomalie, ca o deformare a acestei relații interpersonale, deformare pedepsită cu moartea pentru ca poporul să nu asume vina încălcării legământului cu Dumnezeu. Această expunere sistematică a modului în care Șabatul apare în Vechiul Testament este urmată de prezentarea structurilor șabatice, adică a sărbătorilor anuale de șapte zile (Sărbătoarea Corturilor și Sărbătoarea Azimelor) și a sărbătorilor șabatice: lunile noi, anul șabatic și anul jubiliar.

În discursul vechitestamentar, există o relație strânsă între poruncă, Poruncitor (care este Dumnezeu Însuși) și cel chemat să plinească porunca, omul. Modul în care fiecare optează pentru respectarea/nerespectarea poruncilor divine determină și gradul în care acesta se va bucura de binecuvântarea divină. Subcapitolul „Poruncă-Poruncitor-Plinitor” propune o perspectivă asupra diverselor opțiuni pe care le putem identifica în textul biblic în această privință, precum și a urmărilor acestora. Această componentă a lucrării cuprinde și o perspectivă inversă asupra relației poruncă – Șabat, și anume: de la împlinirea poruncii referitoare la odihnă trecem la intrarea în odihnă prin împlinirea poruncilor, relație exemplificată în contextul răzvrătirii iscoadelor trimise în Canaan (*Num. 14*). Această temă a intrării în odihna Canaanului ca simbol al grădinii Eden prin împlinirea poruncilor se regăsește în *Ps. 94* și chiar în *Epistola către Evrei*, cap. 3-4, fragment prin care discursul despre odihnă trece în Noul Testament. Discursul profetic introduce, în relație cu Șabatul, tema odihnei pământului, odihnă fixată într-un viitor marcat de pedepsirea divină pentru păcatele poporului. Nerespectarea structurilor sabatice (anul sabatic, anul jubiliar) este cea care atrage mânia divină manifestată prin odihniarea pământului în timpul robiei babiloniene.

În cuprinsul capitolului „Şabatul în rescriptul noutestamentar”, se arată că pericopele evanghelice care consemnează activitatea Mântuitorului Hristos în ziua Șabatului nu exprimă altceva decât faptul că El împlinea lucrarea Șabatului, pe care o ridică, însă, la un nivel mai înalt, arătând că slujirea lui Dumnezeu (asemenea celei a preoților din Templu) și împlinirea milei, a milostivirii (*hesed*) față de aproapele sunt sinonime unei respectări autentice a zilei de odihnă. În Evanghelia după Ioan, Mântuitorul descoperă un alt nivel de înțelegere a Șabatului, făcându-Se pe Sine deopotrivă cu Dumnezeu (*In. 5, 18*): „Tatăl meu până acum lucrează și Eu lucrez” (*In. 5, 17*). În primul rând, în calitatea Sa de Fiu al lui Dumnezeu, Mântuitorul se bucură de prerogativele divine: sfîrșenia și stăpânirea sunt incontestabile, prin urmare și dreptul de a face ceea ce dorește cu privire la Lege. Formularea trebuie înțeleasă prin raportare la *Fac. 2, 2*, ceea ce înseamnă că Șabatul lui Dumnezeu continuă până în prezent. Odihna lui Dumnezeu, adevăratul Șabat, este o activitate infinită de înțelepciune și putere, dreptate și milostivire, în care omul este chemat să intre. Tinerea zilei Șabatului este

simbolul acesteia, iar singurele lucrări de la care omul trebuie să se abțină în această zi sunt cele centrate pe sine. După modelul divin, în care Fiul lucrează cu Tatăl și pentru Tatăl, omul este chemat să slujească Domnului și aproapelui său prin împlinirea dreptății și a milostivirii. Împlinirea binelui primește în contextul episoadelor taumaturgice și un sens eshatologic, indicând inaugurarea erei mesianice, și fiind efectiv realizarea făgăduințelor Domnului prin întruparea Fiului lui Dumnezeu. Hristos aduce lumii nu numai anticiparea stăpânirii lui Dumnezeu, ci realitatea ei. În aceeași dimensiune eshatologică a actelor taumaturgice se înscrie și episodul vindecării bolnavului de idropică (*Lc. 14, 1-6*), prin faptul că a avut loc în contextul mesei din casa unei căpetenii a fariseilor (*Lc. 14, 1*): imaginea mesei anticipatează ospățul Împărăției.

Şabatul apare și ca reper temporal esențial în cadrul evenimentelor mântuitoare: Patimile, Moartea și Învierea cea de-a treia zi, context în care reiese cu evidență dimensiunea sa eshatologică: ziua odihnei Mântuitorului în mormânt este marele Șabat, corespondent al Șabatului lui Dumnezeu de la încheierea creației: lucrarea Sa se împlinește în Șabat, într-Înviere.

Şabatul apare ca odihnă în contextul *Evr. 4, 1-14*, unde sunt demarcate patru niveluri: *odihna lui Dumnezeu* care aparține numai Lui, la nivel ontologic, fiindcă El este desăvârșit în iubire, cunoaștere și putere, este Domn al păcii și sălășluiește într-un repaus netulburat; această odihnă este oglindită în instituția Șabatului (*Evr. 4, 4*); *odihna lui Dumnezeu făgăduită omului*, este semnul iubirii Sale față de omul căzut; această odihnă e diferită și de cea din *Fac. 2, 2-3*, și de șederea în Canaan căci David încă vorbea despre odihnă ca realizare viitoare (*Ps. 94*); totuși, odihna în Canaan a fost o preînchipuire a odihnei evanghelice; *odihna lui Dumnezeu împlinită în Hristos*, prin care, dacă urmăm Lui, inimile noastre vor intra în adevărata odihnă spirituală, chiar din această lume materială și pieritoare; Hristos ne aduce odihnă de păcat, de dorințe, de temeri, odihnă sub poverile vieții; *odihna lui Dumnezeu în Împărăția Sa*: deși Dumnezeu ne-a dăruit încă din această lume odihna desăvârșită în Hristos, prin caracterul limitat al făpturii noastre, suntem împiedicați să ne bucurăm de ea în chip deplin; de aceea, sfinții vor intra în odihna sabatică desăvârșită a lui

Dumnezeu doar în lumea viitoare, și se vor sălăslui veșnic în ea. Teologia odihnei dezvoltată în Epistola către Evrei urmează pattern-ul: *arhetip* – odihna divină din ziua a şaptea a creației –, *tip* – odihna Canaanului ocupat de Israel sub conducerea lui Iosua – și *antitip* – împlinirea în celebrarea Șabatică veșnică.

Capitolul „Şabatul în iudaism” prezintă modul în care a fost și este perceput Şabatul de către poporul evreu. În gândirea iudaică, pentru Filon, sfîntenia Şabatului este pusă în relație cu sfîntenia numărului 7 în univers, însă ea se datorează mai ales faptului că Dumnezeu Însuși a binecuvântat și a sfîntit această zi, pe care Filon o numește ziua aniversării lumii. Vorbind despre Șabat, Iosif Flaviu pune accentul pe acele episoade din istoria evreilor în care ei au preferat moartea în locul încalcării sfînteniei Şabatului prin mânuirea armelor. În viziunea sa, aceste jertfiri sunt semnul credinței lor neclintite în Dumnezeul Cel Viu, Cel care le-a poruncit să țină Șabatul. În cazul comunității de la Qumran, manuscrisele mărturisesc preocupările spirituale ale membrilor comunității în ziua Șabatului, ei nu se abțineau numai de la lucru, ci își propuneau chiar exercițiul adunării minții la Dumnezeu prin îndepărțarea oricărui cuvânt legat de vreo preocupare materială. Efortul lor ascetic care viza deopotrivă slabirea trupului și curățirea gândurilor era încununat de credință într-o reală împreună-slujire veșnică cu cetele îngerii, dimensiune doxologică a Șabatului prin care se realizează și deschiderea sa eshatologică. Cele trei tratate ale Talmudului care au ca temă Șabatul (*Shabbat*, *Erubin*, *Shevi'it*) vin să completeze aceste scrimeri cu precizări conceptuale: *melakha*, *šamar*, *zahar*, *domeniu public* și *spațiu privat*, *eruv*, *oneg Shabbat* și modul în care acestea trasează conduită adecvată în timpul structurilor sabatice. În ce privește practica liturgică iudaică, este important faptul că rânduiala zilei de Șabat include momente sinagogale și casnice, cu accent pe sfîntenia căminului și a familiei care, în zi de Șabat, îl are ca oaspete pe Însuși Dumnezeu (*Fac. 18*). În textele liturgice se remarcă o puternică mărturisire a apartenenței etnice, încă o expresie a importanței Șabatului în definirea identității iudaice.

În *dimensiunea istorică* a Șabatului se disting trei aspecte principale: este o zi a restaurării egalității sociale și a refacerii echilibrului creației căreia îi este proprie moderația, nu lipsa,

nici excesul; este o zi a eliberării de individualitate prin educarea simțului comunitar și prin încurajarea manifestării lui; este o zi liturgică în care, prin făptuiri istorice concrete, se umple timpul cu veșnicia.

Partea a III-a intitulată „Şabat și eshatologie” dezvoltă *dimensiunea teologică* a Şabatului, în care se disting mai multe niveluri:

- un nivel *moral* limitat la cadrul Vechiului Testament, în care această zi împlinită după Lege naște în suflet recunoștința față de Dumnezeu, imprimă ritm vieții, învață cumpătarea ca mod de viață și cale de slujire a aproapelui, și reașeză omul în postura de stăpân (*kyriarchos*) al creației, după chipul Creatorului, eliberându-l din robia pământului;
- un nivel *duhovnicesc-mistic* integrat experienței creștine în care exercițiul virtuții aduce odihnă spirituală, iar experiența mistică este înțeleasă ca un Şabat deplin;
- un nivel *symbolic-tipologic*, în care Şabatul este chip al odihnei divine din ziua a şaptea a creației (*Fac. 2, 2-3*), odihnă care deopotrivă precede și urmează creației, rămânând veșnic inaccesibilă făpturii umane care nu o poate asuma ca dat ontologic, dar care se poate împărtăși din ea;
- un nivel *esbatologic* în care Şabatul apare ca sfârșit al timpului și telos al creației, dar unde el poate fi văzut și ca tip al post-eshatonului.

Capitolul debutează cu un „Instrumentar terminologic și tematic” în care se prezintă terminologia timpului și a veșniciei și modul biblic de înțelegere a timpului, inclusiv maniera în care timpul apare ca principiu ontologic al creației. O altă sferă terminologică prezentată în această structură are în vedere discursul eshatologic-apocaliptic vechitestamentar. Componența finală a instrumentarului propune problema definirii Şabatului din perspectiva dimensiunii sale teologice, ca: *typos*, deși nu corespunde întocmai caracteristicilor *typos-ului* biblic, nefiind numai o prefigurare a unor realități viitoare, ci și chipul unei realități care transcende creația: odihnă lui Dumnezeu (*Fac. 2, 2-3*); *ot / semeion*, pentru că nu exprimă un sfârșit, ci este un semn al sfârșitului, o cale către un sfârșit, conform expresiei Sfântului Simeon Noul Teolog care îl numește trecere și ieșire din cele văzute spre cele nevăzute;

mysterion pentru că este *chip al împlinirii tainei lui Dumnezeu*; prin înlăturarea preocupărilor legate de existența istorică, se preînchipuie *taina eschatologică* (v. *Dan.* 4, 9) și veșnicia în comuniunea Sfintei Treimi.

Cele două moduri principale de definire a Șabatului în Vechiul Testament, ca *zi a odihnei* și *zi a șaptea* au determinat crearea următoarelor două componente ale tezei de doctorat. Astfel, capitolul „Şabatul: ziua odihnei” arată modul în care înțelegerea Șabatului ca *odihnă în virtute* reprezintă un punct de congruență a Vechiului Testament cu tradiția filocalică. Pentru iudeul Vechiului Testament, Șabatul era o zi a exercițiului duhovniceșc întru restaurarea creației, o zi a recunoștinței, a cumpătării și a slujirii aproapelui, și, de asemenea, un moment al întoarcerii doxologice către Dumnezeu. La același nivel moral și duhovniceșc-mistic, gândirea patristică reprezentată în cadrul tezei de autori filocalici ca Maxim Mărturisitorul, Simeon Noul Teolog, Isaac Sirul și Petru Damaschinul prezintă Șabatul ca etapa următoare eliberării din robia patimilor, când sufletele sabatizează (gr. σαββατίω) prin împărtășirea din Izvorul odihnirii și al liniștirii lor. Ziua odihnei apare ca *simbol al odihnei divine* (*Fac.* 2, 2-3) care este o realitate în sine, și nu o instituție dependentă de respectarea ei de către om. Tot astfel, nici sfîrșenia Șabatului divin este determinată de măsura împărtășirii din ea a făpturii umane și a creației. Trebuie menținută o distincție clară între Șabatul lui Dumnezeu și Șabatul omului, primul fiind rațiunea celui de-a doua, și nu sinonimul lui. În cadrul ultimei structuri a acestui capitol, intitulată „Odihna Șabatului ca telos al creației”, se analizează modul în care Sfântul Maxim Mărturisitorul aplică realității un pattern al mișcării teleologice: realitatea fenomenală începe cu actul creației (γένεσις), se dezvoltă în timp (κίνησις) și se încheie în odihna finală (στάσις) dincolo de timp, creațura fiind dependentă de extensiune/interval (διάστημα). Or, dacă timpul este mișcare și veșnicia este odihnă, atunci o stare în care cele două coexistă este κίνησις ακίνητος, energie paradoxală cvasi-temporală a unui proces veșnic. Părintele Stăniloaie traduce sintagma prin „mobilitate nemîșcată” sau „nemîșcare mobilă” a vieții veșnice, înțelegând-o ca gustare neconitenită a bunurilor spirituale, în vederea conservării desăvârsirii dobândite. Această „mobilitate nemîșcată” este telosul creației exprimat în termenii odihnei.

Capitolul „Şabatul: ziua a şaptea” prezintă modul în care ziua a şaptea apare, într-o interpretare simbolică, în cadrul discursului filocalic (cu precădere la Sfântul Maxim Mărturisitorul) ca icoană a contemplării veşniciei. Ziua a şaptea nu apare în discursul Sfântului Maxim ca o realitate de sine, ci constant în relație cu etapa premergătoare și următoare sieși: zilele a şasea și a opta. De aici reiese cu evidență faptul că Şabatul nu trebuie rupt din contextul istoric-temporal, nici din cel liturgic. Una dintre interpretările celor trei zile din perspectiva vieții duhovnicești definește ziua a şasea ca împlinire a celor ce sunt sub fire, ziua a şaptea ca una ce pune capăt mișcării temporale, iar ziua a opta ca una ce închipuiște felul stării celei mai presus de fire și de vreme. Prin icoana acestor zile, Sfântul Maxim exprimă procesul trecerii făpturii la Dumnezeu: în ziua a şasea se încheie creația, în ziua a şaptea începează orice mișcare temporală, iar ziua a opta este starea cea nouă de dincolo de fire și de vreme. Tot în acest capitol se abordează punctual dimensiunea eshatologică a zilei a şaptea, dimensiune care se înscrie în linia simbolică biblică a tipologiei săptămânii în care cele şase zile sunt chipul acestei lumi iar ziua a şaptea este simbolul lumii ce va să vină. Acesta este sensul mai înalt al adevăratului Şabat, care este dincolo de această lume, iar odihna lui Dumnezeu din ziua a şaptea a creației nu înseamnă altceva decât faptul că Dumnezeu Se va odihni de lucrurile Sale în lumea ce va să vină atunci când El va fi totul în toate. O altă direcție de interpretare simbolică prezentată în același capitol consideră că ziua a şaptea, ca ultima componentă a săptămânii – care este imaginea timpului în întregime –, este și imaginea clipei celei mai dinafără, chipul sfârșitului acestei lumi căreia îi urmează existența veșnică închipuită de ziua a opta, cea care ieșe din ritmicitatea timpului istoric exprimat prin hebdomadă.

Dimensiunea eshatologică a existenței pe care o închipuie ziua a şaptea nu este, însă, doar o realitate viitoare pentru creștini, căci viața veșnică a început deja prin și în Hristos Cel Înviat, la care avem acces prin experiența liturgică. Hristos este împlinirea Şabatului și Odihna cea adevărată, idee argumentată în capitolul „Şabatul – interpretare tipologic-hristologic” și unde reiese cu evidență modul în care Şabatul poate fi înțeles chiar ca *fîntă*.

În cadrul părții a IV-a intitulată „Cultul: experierea veșniciei în timp”, este evidențiată înrudirea existentă între cultul creștin și cel iudaic, atât în ce privește bogăția conținutului scripturistic al textelor liturgice, cât și înrudirea structurală, a elementelor de bază ale cultului

care determină conținutul și săvârșirea lui: binecuvântarea numelui lui Dumnezeu, preamărirea, mărturisirea păcatelor, mijlocirea, slăvirea lui Dumnezeu pentru lucrarea Sa în istorie. Toate aceste elemente constituie structura normală atât a rugăciunii sinagogii, cât și a rugăciunii creștine primare.

Experierea veșniciei în timpul existenței istorice este un alt punct de convergență a iudaismului cu creștinismul, prin convingerea comună a evreilor și a creștinilor în caracterul eshatologic al timpului liturgic, sabatic și pascal.

Partea a IV-a cuprinde și o prezentare sintetică a imnografiei sărbătorii ca zi dedicată pomenirii morților, moartea fiind înțeleasă, în cadrul cultului Bisericii Ortodoxe, ca o odihnă în aşteptarea Învierii. Tot în această parte sunt evidențiate și acele elemente structurale, tematice și rituale care sunt comune Liturghiei și Șabatului. În ultimul subcapitol se arată faptul că relația dintre Șabat și Duminică este una de firească continuitate. Specificitatea configurației zilei de Șabat de a fi *fără seară și fără dimineață*, configurație cu valență eshatologică, apare aici cu mai multă evidență deoarece categoriile temporale, prin Învieri, își pierd rolul instrumental atât de pronunțat exprimat în cadrul istoriei.

Șabatul poate fi abordat și înțeles la mai multe niveluri: moral, duhovnicesc-mistic, simbolic, tipologic, eshatologic, astfel încât el depășește cadrele stricte ale tradiției iudaice. Abordat în această manieră, Șabatul devine un subiect relevant și pentru teologia creștină, ca mediu de întâlnire a istoriei cu veșnicia. El nu apare ca o realitate individualizată, ci ca o componentă în succesiunea zilelor a șasea, a șaptea și a opta ca simboluri ale etapelor existenței, fiind cu adevărat deschidere înspre ziua a opta a Învierii și a odihnei noastre veșnice în/cu Hristos Cel Înviat.

BIBLIOGRAFIE

EDIȚII ALE SFINTEI SCRIPTURI

ELLIGER, Karl et Wilhelm RUDOLPH, eds. *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. Quae antea cooperantibus A. Alt, O. EISSEFELDT, P. KAHLE ediderat R. KITTEL. Editio funditus renovata, adjuvantibus H. BARDTKE ... [et al.] cooperantibus H. P. RÜGER et J. ZIEGLER ediderunt K. ELLIGER et W. RUDOLPH; textum Masoreticum curavit H. P. RÜGER, Masoram elaboravit G. E. WEIL. Editio tertia emendata opera W. RUDOLPH et H. P. RÜGER, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1987.

Ancien Testament interlinéaire hébreu-français. Avec le texte de la Traduction Oecuménique de la Bible en français courant, Villiers-le-Bel: Société biblique française, 2007.

KOHLENBERGER, John R., ed. *The NIV Interlinear Hebrew-English Old Testament*. 4 vol. Grand Rapids: Zondervan Publishing House, 1979-85.

Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes. Edidit Alfred RAHLS. Editio minor, duo volumina in uno. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1935.

Biblia Sacra. Iuxta Vulgatam Versionem. 2 vol. Stuttgart: Württembergische Bibelanstald, 1975.

Novum Testamentum Graece (Nestlé-Aland). NA27. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1993.

Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și Noului Testament. Tipărită întâia oară la 1688 în timpul lui Șerban Vodă Cantacuzino, Domnul Țării Românești. Retipărită după 300 de ani în facsimil și transcriere cu aprobarea Sfântului Sinod, această ediție văzând acum, din nou lumina tiparului cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teocist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București: IBMBOR, 1997.

Biblia sau Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a ceii Noao – 1795. Ediție jubiliară, Roma: Tipografia Vaticana, 2001.

Biblia adecă dumnezeiasca Scriptură a Legii cei Vechi și Noui după originalul celor șaptezeci și doi de tâlcuitori din Alexandria. 2 vol. Tipărită cu binecuvântare PS Andrei Șaguna, episcop al Bisericii Ortodoxe din Sibiu, Sibiu: Tipografia Episcopiei Ardealului, 1856-58.

Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Nouă. Tipărită în zilele Majestăței Sale Carol I, regele României. Ediția Sfântului Sinod (ediție anastatică după original), București: Tipografia Cărților Bisericești, 1914.

Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și Noului Testament. București: Fundația pentru literatură și artă Regale Carol II, 1936.

Biblia sau Sfânta Scriptură. Tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Iustinian – Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, București: IBMBOR, 1968.

Biblia sau Sfânta Scriptură. Tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teocist – Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, București: IBMBOR, 1991.

Biblia sau Sfânta Scriptură. Diortosită de ÎPS Bartolomeu Anania, Arhiepiscopul Vadului, Feleacului și Clujului. Ediție jubiliară a Sfântului Sinod, București: IBMBOR, 2001.

Biblia sau Sfânta Scriptură. Tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Daniel – Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, București: IBMBOR, 2008.

La Bible de Jérusalem. Paris: Éditions du Cerf, 1999.

The Holy Bible. King James authorized version, Oxford: Oxford University Press, 1977.

Traduction Oecuménique de la Bible. Paris: Société biblique française & Éditions du Cerf, 1988.

The New International Version Study Bible. Grand Rapids: The Zondervan Bible Publishers, 1985.

La Sainte Bible. Louis SEGOND, ed. Paris: Alliance Biblique Universelle, 1910.

CĂRȚI DE CULT

סידור עבودת ישראל – *Siddur Avodat Israel with English Translation*. Tel-Aviv: Sinai Publishing, 2007.

Triodul. Tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Daniel – Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, București: IBMBOR, 2010.

DICTIONARE, LEXICOANE, CONCORDANȚE, MANUALE

ABRUDAN, Dumitru, Emilian CORNITESCU, *Arheologia biblică*. Ediția a 2-a. Sibiu: IBMBOR, 2002.

ACHTERMEIER, P. J., ed. *Harper's Dictionary of the Bible*. San Francisco: Harper & Row, 1996.

ALCALAY, Reuben. *Complete English-Hebrew Dictionary*. New enlarged éditions, Tel-Aviv: Miskal Pub. & Dist., 2000.

BAILLY, M. A. *Dictionnaire Grec-Français*. 8ème édition revue, Paris: Librairie Hachette, 1919.

BALZ, Horst, Gerhard SCHNEIDER, eds. *The Exegetical Dictionary of the New Testament*. Edinburgh: T&T Clark, 1990.

BLAICKLOCK, E. M., and R. K. HARRISON. *The New International Dictionary of Biblical Theology*. Grand Rapids: Zondervan, 1983.

BROMILEY, G. W. (1988; 2002). *The International Standard Bible Encyclopedia*, Revised (3:55-56). Wm. B. Eerdmans.

CIUDIN, Nicolae. *Studiul Vechiului Testament*: Manual pentru seminariile teologice. București: IBMBOR, 2002.

COGGINS, R. J., and J. L. HOULDEN, eds. *A Dictionary of Biblical Interpretation*. London: SCM Press, 1990.

DAVY, Marie Madeleine. *Encyclopédia doctrinelor mistice*. 4 vol. Traduce de Constantin FĂGETAN, Cristian GAŞPAR, Marius LAZURCA. Timișoara: Amarcord, 1997-2000.

- DOGARU, Vasile, și Neculai DORNEANU. *Concordanță biblică tematică*. Iași: Trinitas, 2000.
- DOUGLAS, J. D. *Dicționar Biblic*. Traducere de Liviu POP și John TIPEI. Oradea: Cartea Creștină, 1995.
- DOUGLAS, J. D., and Merrill C. TENNEY, eds. *The New International Dictionary of the Bible*. Pictorial éditions. Grand Rapids: Zondervan, 1996.
- FREEDMAN, David N. *The Anchor Bible Dictionary*. New York: Doubleday, 1996.
- HARRIS, R. L., HARRIS, R. L., ARCHER, G. L., & WALTKE, B. K. *Theological Wordbook of the Old Testament* (electronic ed.) Chicago: Moody Press, 1999.
- KITTEL, Gerhard. *Theological Dictionary of the New Testament*. Grand Rapids: Eerdmans, 1976.
- KOHLENBERGER, J. R., and J. A. SWANSON. *The Hebrew English Concordance to the Old Testament*. Grand Rapids: Zondervan, 1998.
- LAMPE, G. W. *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1961.
- LEON-DUFOUR, Xavier. *Dictionary of Biblical Theology*. Translated by P. Joseph CAHILL. New York: Desclée Company, 1967.
- LIDDELL, Henry G., and Robert SCOTT. *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1996.
- MCKENZEY, John L. *Dictionary of the Bible*. Milwaukee: The Bruce Publishing Company, 1965.
- MIRCEA, Ioan. *Dicționar al Noului Testament*. București: IBMBOR, 1995.
- MYERS, A. C., *The Eerdmans Bible dictionary*. Grand Rapids, Michigan: Eerdmans, 1987.
- NEGEV, Avraham, and Shimon GIBSON, eds. *Archaeological Encyclopedia of the Holy Land*. New York/London: Continuum, 2001.
- NICOLAESCU, Nicolae I., Grigorie MARCU, Sofron VLAD, și Liviu G. MUNTEANU. *Studiul Noului Testament*. Manual pentru Institutele Teologice. Ediția a 2-a, București: IBMBOR, 1977.
- PRELIPCEANU, Vladimir, Nicolae NEAGA, Gheorghe BARNA, și Mircea CHIALDA. *Studiul Vechiului Testament*. Manual pentru Institutele Teologice. Ediția a 3-a. Cluj-Napoca: Renașterea, 2003.
- ROGERTON, J. W., and Judith M. LIEU, eds. *The Oxford Handbook of Biblical Studies*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- SAKENFELD, Katharine. *The New Interpreter's Dictionary of the Bible*. 6 vol. Nashville: Abingdon Press, 2008.
- The Jewish Encyclopedia*. 1901-06, www.jewishencyclopedia.com
- WALLS, Jerry L., *The Oxford Handbook of Eschatology*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- WIGODER, Geoffrey, coord. *Enciclopedia iudaismului*. Traducere de Radu LUPAN și George WEINER. București: Hasefer, 2006.

LUCRĂRI DE HERMENEUTICĂ

- BASARAB, Mircea. *Ermineutică biblică*. Oradea: Episcopiei Ortodoxe Române, 1997.
- BASARAB, Mircea. *Interpretarea Sfintei Scripturi în Biserică Ortodoxă*. Cluj-Napoca: Alma Mater, 2005.
- BIANCHI, Enzo. *Cuvânt și rugăciune: Introducere în lectura duhovnicească a Scripturii*. Traducere de Maria Cornelia OROS. Sibiu: Deisis, 1996.
- BRECK, John. *Cum citim Sfânta Scriptură: despre structura limbajului biblic*. Traducere de Ioana TĂMĂIAN. Alba-Iulia: Reîntregirea, 2005.
- BRECK, John. *Sfânta Scriptură în Tradiția Bisericii*. Traducere de I. TĂMĂIAN. Cluj-Napoca: Patmos, 2003.
- COGGINS, R. J., and J. L. HOULDEN, eds. *A Dictionary of Biblical Interpretation*. London: SCM Press, 1990.
- COMAN, Constantin. *Erminia Duhului. Texte fundamentale pentru o Ermineutică duhovnicească*. București: Bizantină, 2002.
- CORBU, Agapie. *Sfânta Scriptură și interpretarea ei în opera Sfântului Grigorie de Nyssa*. Sibiu: Teofania, 2002.
- GADAMER, Hans-Georg. *Adevăr și metodă*. Traducere de Gabriel CERCEL, Larisa DUMITRU, Gabriel KOHN și Călin PETCANA. București: Teora, 2001.
- HEIDEGGER, Martin, *Ontologie. Hermeneutica facticității*. Traducere de Christian FERENZ-FLATZ. București: Humanitas, 2008.
- LACOCQUE, André și Paul RICOEUR. *Cum să înțelegem Biblia*. Traducere de Maria CARPOV. Iași: Polirom, 2002.
- MOISESCU, Iustin. *Sfânta Scriptură și interpretarea ei în opera Sfântului Ioan Hrisostom*. București: Anastasia, 2003.
- NIKOLAKOPOULOS, Konstantin. *Studii de teologie biblică. Ermineutica cea ortodoxă și cea occidentală. Semnificația noțiunilor imnologice ale Noului Testament*. Traducere de Ioan Vasile LEB și Ilie URSA. Cluj-Napoca: Renașterea, 2008.
- OSBORNE, G. R. *The hermeneutical spiral: A comprehensive introduction to biblical interpretation*. Rev. and expanded, 2nd ed. Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 2006.
- RICOEUR, Paul. *Eseuri de hermeneutică*. Traducere de Vasile TONOIU. București: Humanitas, 1995.

RESURSE PATRISTICE

- AMBROZIE CEL MARE. *Tâlcuire la Facere*. 3 vol. Traducere din limba latină de Andreea STĂNCIULESCU. Galați: Cartea Ortodoxă, 2007-09.
- Biblia Patristica*. Index des citations et allusions bibliques dans la littérature patristique. 5 vol. Paris: Édition du Centre National de la Recherche Scientifique, 1986-91.
- CHIRIL AL ALEXANDRIEI. *Scrisori IV, Comentariu la Evanghelia Sfântului Ioan*. Vol. 41 în PSB. Traducere, introducere și note de Dumitru STĂNILOAE. București: IBMBOR, 2000.

- CLEMENT AL ALEXANDRIEI. *Scrieri I - Cuvânt de indemn către Elini*. Vol. 4 în PSB. Traducere, note și indici de Dumitru FECIORU. București: IBMBOR, 1982.
- CLEMENT AL ALEXANDRIEI. *Stromate*. Vol. 5 în PSB. Traducere, introducere și note de Dumitru FECIORU. București: IBMBOR, 1982.
- DIONISIE AREOPAGITUL. *Despre Numele divine*. Traducere de Cicerone IORDĂCHESCU și Theofil SIMENSCHY. Iași, 1936.
- EFTIMIE ZIGABENUL, NICODIM AGHIORITUL. *Psaltirea în tâlcuirile Sfinților Părinți*. Transliterare, diortosire, revizuire după ediția grecească și note de Ștefan VORONCA. Galați: Cartea Românească – Egumenița, (fără an).
- EUSEBIU DE CEZAREEA, *Viața lui Constantin cel Mare*, IV, 18, în PSB 14, studiu introductiv Emilian Popescu, trad. Radu Alexandrescu (București: IBMBOR, 1991)
- GRIGORIE DE NYSSA. *Cuvânt apologetic la Hexaemeron*. Vol. 30 în PSB. Traducere și note de Teodor BODOGAE. București: IBMBOR, 1998.
- GRIGORIE DE NYSSA. *Despre facerea omului*. Vol. 30 în PSB. Traducere și note de Teodor BODOGAE. București: IBMBOR, 1998.
- GRIGORIE DE NYSSA. *Despre viața lui Moise sau despre desăvârșirea prin virtute*. Vol. 29 în PSB. Traducere de Dumitru STĂNILOAE și Ioan BUGA. Note de Dumitru STĂNILOAE și indice de Ioan BUGA. București: IBMBOR, 1982.
- IOAN HRISOSTOM. *Bogățiile oratorice*. Oradea: Pelerinul Român, 2002.
- IOAN HRISOSTOM. *Scrieri I - Omilia la Facere (I)*. Vol. 21 în PSB. Traducere, introducere, indice și note de Dumitru FECIORU. București: IBMBOR, 1987.
- IOAN HRISOSTOM. *Scrieri II - Omilia la Facere (II)*. Vol. 22 în PSB. Traducere, introducere, indici și note de Dumitru FECIORU. București: IBMBOR, 1987.
- IOAN HRISOSTOM. *Tâlcuiuri la Epistola a doua către Corinteni*. Omilia 13, București: Sophia, 2006.
- ISAAC SIRUL. *Cuvinte către singuratici despre viața duhului, taine dumnezeiești, pronie și judecată, II, 1*. În *Cuvinte către singuratici*. Partea a II-a recent descoperită. Studiu introductiv și traducere de Ioan I. ICĂ jr. Sibiu: Deisis, 2003.
- ISAAC SIRUL. *Cuvinte despre sfintele nevoințe*. Vol. 10, în *Filocalia*. Traducere, introducere și note de Dumitru STĂNILOAE. București: Humanitas, 2008.
- ISAIA PUSTNICUL. *Douăzeci și nouă de cuvinte*. Vol. 12, în *Filocalia*. Traducere, introducere și note de Dumitru STĂNILOAE. București: Humanitas, 2009.
- IUSTIN MARTIRUL și FILOSOFUL. *Dialogul cu iudeul Tryfon*. Vol. 2 în PSB. Traducere, introducere și note de Teodor BODOGAE, Olimp CĂCIULĂ și Dumitru FECIORU. București: IBMBOR, 1980.
- MAXIM MÄRTURISITORUL. *Ambigua – tâlcuiuri ale unor locuri cu multe și adânci înțelesuri din Sfinții Dionisie Areopagitul și Grigorie Teologul*. Vol. 80 în PSB. Traducere, introducere și note de Dumitru STĂNILOAE. București: IBMBOR, 1983.

- MAXIM MÄRTURISITORUL. *Capete Gnostice (sau Teologice)*. Vol. 2, în *Filocalia*. Traducere, introducere și note de Dumitru STÄNILOAE. București: Humanitas, 2004.
- MAXIM MÄRTURISITORUL. *Răspunsuri către Talasie*. Vol. 3, în *Filocalia*. Traducere, introducere și note de Dumitru STÄNILOAE. București: Humanitas, 2004.
- NICOLAE CABASILA. *Despre viața în Hristos*. Traducere din limba greacă și note de Teodor BODOGAE. București: IBMBOR, 2009.
- ORIGEN, *Omilia la Numeri* XXIII, 4, în *Scrieri alese I, PSB 6*, trad. T. BODOGAE, N. NEAGA, Z. LAȚCU, studiu introductiv și note T. BODOGAE (București: IBMBOR, 1981)
- ORIGEN. *Omilia la Facere*. Vol. 6 în *PSB*. Traducere de Teodor BODOGAE, Nicolae NEAGA, Zorica LAȚCU. Studiu introductiv și note de Teodor BODOGAE. București: IBMBOR, 1981.
- ORIGEN. *Omilia și adnotări la Exod*. Ediție bilingvă, traducere, studiu introductiv și note de Adrian MURARU. Iași: Polirom, 2006.
- ORIGEN. *Omilia și adnotări la Levitic*. Ediție bilingvă, traducere, studiu introductiv și note de Adrian MURARU. Iași: Polirom, 2006.
- ORIGEN. *Omilia, comentarii și adnotări la Geneză*. Ediție bilingvă, traducere, studiu introductiv și note de Adrian MURARU. Iași: Polirom, 2006.
- ORIGÈNE. *Homélies sur l'Exode*. Vol. 17. în *SC*. Traduction par Louis DOUTRELEAU et P. Henri de LUBAC. Paris: Éditions du Cerf, 1943.
- ORIGÈNE. *Homélies sur la Genèse*. Vol. 16 în *SC*. Traduction par P. FORTIER et Henri de LUBAC. Paris: Éditions du Cerf, 1947.
- ORIGÈNE. *Homélies sur les Nombres*. Vol. 29 în *SC*. Introduction et traduction de André Méhat. Paris: Éditions du Cerf, 1951.
- PETRU DAMASCHIN. *Învățături duhovnicești*. Vol. 5, în *Filocalia*. Traducere, introducere și note de Dumitru STÄNILOAE. București: Humanitas, 2001.
- SIMEON NOUL TEOLOG. *Scrieri I – Discursuri teologice și etice*. Studiu introductiv și traducere de Ioan I. ICĂ jr. Studiu de Alexander GOLITZIN. Sibiu: Deisis, 2001.
- SIMEON NOUL TEOLOG. *Scrieri III – Imne, Epistole și Capitole*. Introducere și traducere de Ioan I. ICĂ jr. Sibiu: Deisis, 2001.
- TEODORET AL KIRULUI. *Tâlcuirea Psalmilor împăratului prooroc David*. Petru Vodă: Sfânta Mănăstire „Sfinții Arhangheli”, 2003.
- VASILE CEL MARE. *Despre Duhul Sfânt*. Vol. 12 în *PSB*. Traducere, introducere și indici de Constantin CORNITESCU și Teodor BODOGAE. București: IBMBOR, 1988.
- VASILE CEL MARE. *Omilia la Hexaimeron*. Vol. 17 în *PSB*. Traducere, introducere indici și note de Dumitru FECIORU. București: IBMBOR, 1986.
- VASILE CEL MARE. *Omilia la Psalmi*. Vol. 17 în *PSB*. Traducere, introducere indici și note de Dumitru FECIORU. București: IBMBOR, 1986.

VASILE CEL MARE. *Scrieri I - Omilii și cuvântări*. Vol. 17 în PSB. Studiu introductiv, traducere, note și indici de Dumitru FECIORU. București: IBMBOR, 1986.

WILLIS, John R., ed. *The Teachings of the Church Fathers*. New York: Herder & Herder, 1966.

JUST, A. A. *Luke. ACCS NT 3*. Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 2005.

LIENHARD, J. T., & ROMBS, R. J. *Exodus, Leviticus, Numbers, Deuteronomy. ACCS OT 3*. Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 2001.

RESURSE IUDAICE

ABELSON, James. *Mistica ebraică de la origini până în epoca medievală*. Traducere de Ilie ILIESCU. București: Herald, 2006 (*Jewish Mysticism*. London: George Bell and Sons, 1973).

COHEN, A. *Talmudul*. Traducere din franceză de C. LITMAN. București: Hasefer, 1999.

EISENBERG, Josy. *O istorie a evreilor*. Traducere de Jean Roșu. Ediția a 2-a. București: Humanitas, 2006 (*Une Histoire des Juifs*, Culture, Art, Loisirs, 1970).

FLAVIUS JOSEPHUS. *Antichitatea iudaice*. 2 vol. Prefață de Răzvan THEODORESCU. Cuvânt asupra ediției, traducere și note de Ion ACSAN. București: Hasefer, 2002.

FLAVIUS JOSEPHUS. *Autobiografie. Contra lui Apion*. Prefață de Răzvan THEODORESCU. Cuvânt asupra ediției, traducere și note de Ion ACSAN. București: Hasefer, 2002.

FLAVIUS JOSEPHUS. *Istoria Războiului iudeilor împotriva Romanilor*. Prefață de Răzvan THEODORESCU. Traducere de Gheneli WOLF și Ion ACSAN. Cuvânt asupra ediției și note de Ion ACSAN. București: Hasefer, 2004.

HADAS-LEBEL, Mireille. *Flavius Josephus, evreul Romei*. Traducere și postfață de Țicu GOLDSTEIN. București: Hasefer, 2004.

HESCHEL, Abraham Joshua. *Şabatul. Înțelesuri pentru omul modern*. Traducere de Alin CROITORU. București: Hasefer, 2008.

IDEL, Moshe. *Ascensiuni la cer în mistica evreiască: Stâlpi, linii, scări*. Traducere de Maria-Magdalena ANGHELESCU. Iași: Polirom, 2008.

NEHER, André. *Cheile identității iudaice*. Traducere de Țicu GOLDSTEIN. București: Hasefer, 2001.

NEUSNER, Jacob. *Making God's word work: a guide to the Mishnah*. London/New York: Continuum International Publishing Group, 2004.

NEUSNER, Jacob. *The Babylonian Talmud: A Translation and Commentary*. Vol. 2. Tractate *Shabbat*. Massachusetts: Hendrickson Publishers, Peabody, 2005.

NEUSNER, Jacob, *The Babylonian Talmud: a translation and commentary*, Tractate *Erubin*, I, Hendrickson Publishers, Peabody, Massachusetts, 2005

NEUSNER, Jacob. *Un Rabbin Parle à Jésus*. Traduction par Charles EHLINGER et Danièle MENÈS. Paris: Éditions du Cerf, 2008.

PHILON D'ALEXANDRIE. *De Abrahomo*. Introduction, traduction et notes par Jean GOREZ, Collection « Œuvres de Philon d'Alexandrie » vol. 20. Paris: Éditions du Cerf, 1966.

- PHILON D'ALEXANDRIE. *De Cherubim*. Introduction, traduction et notes par Jean GOREZ, Collection « Œuvres de Philon d'Alexandrie » vol. 3. Paris: Éditions du Cerf, 1963.
- PHILON D'ALEXANDRIE. *De Decalogo*. Introduction, traduction et notes par Valentin NIKIPROWETZKY, Collection « Œuvres de Philon d'Alexandrie » vol. 23. Paris: Éditions du Cerf, 1965.
- PHILON D'ALEXANDRIE. *De Opificio Mundi*. Introduction générale par Roger ARNALDEZ; Introduction, traduction et notes par Roger ARNALDEZ, Collection « Œuvres de Philon d'Alexandrie » vol. 1. Paris: Éditions du Cerf, 1961.
- PHILON D'ALEXANDRIE. *De Specialibus Legibus I-II*. Introduction, traduction et notes par Suzanne DANIEL, Collection « Œuvres de Philon d'Alexandrie » vol. 24. Paris: Éditions du Cerf, 1975.
- PHILON D'ALEXANDRIE. *De Virtutibus*. Introduction et notes de R. ARNALDEZ, traduction de P. DELOBRE, M.-R. SERVEL, A.-M. VERILHAC. Collection « Œuvres de Philon d'Alexandrie » vol. 26. Paris: Éditions du Cerf, 1962.
- PHILON D'ALEXANDRIE. *De Vita Mosis I-II*. Introduction, traduction et notes par Roger ARNALDEZ, Claude MONDÉSERT, Jean POUILLOUX, Pierre SAVINEL, Collection « Œuvres de Philon d'Alexandrie » vol. 22. Paris: Éditions du Cerf, 1967.
- PHILON D'ALEXANDRIE. *Legum Allegoriae I-III*. Introduction, traduction et notes par Claude MONDÉSERT, Collection « Œuvres de Philon d'Alexandrie » vol. 2. Paris: Éditions du Cerf, 1962.
- PHILON DIN ALEXANDRIA. *Comentariu alegoric al Legilor sfinte după lucrarea celor șase zile*. Traducere, introducere și note de Zenaïda Anamaria LUCA. București: Herald, 2006.
- PHILON DIN ALEXANDRIA. *Viața lui Moise*. Prefață de Alexandru BARNEA. Cuvânt asupra ediției, traducere și note de Ion ACSAN. București: Hasefer, 2003.
- ROSEN, Moses. *În lumina Torei*. București, 1971.
- SCHMEMANN, Alexander. *Introducere în Teologia liturgică*. Traducere de Vasile BÂRZU. București: Sofia, 2002.
- SCHOLEM, Gershom. *The Messianic Idea in Judaism. And Other Essays on Jewish Spirituality*. Foreword by Arthur Hertzberg. New York: Schocken Books, 1995.
- SOLOMON, Norman. *The Talmud. A Selection*. Selected, translated and edited by ... London: Penguin Group, 2009.
- STAROBINSKI-ŞAFRAN, Esther. *Tufişul și vocea. Exegeză și gândire iudaică*. Traducere și postfață de Țicu Goldstein. București: Hasefer, 2003.
- STEINSALTZ, Adin. *Introduction au Talmud*. Traduit de l'anglais par Nelly HANSSON, préface de Josy EISENBERG, coll. «Spiritualités vivantes». Minneapolis: Fortress Press, 2002.
- ŞAFRAN, Alexandru. *Etica evreiască și modernitatea*. Traducere de Țicu GOLDSTEIN. București: Hasefer, 2005
- ŞAFRAN, Alexandru. *Israel și rădăcinile sale. Teme fundamentale ale spiritualității evreiești*. Traducere de Țicu GOLDSTEIN. București: Hasefer, 2002.

- VERMES, Geza. *The Complete Dead Sea Scrolls in English*. Revised edition London: Penguin Books, 2004.
- WIGODER, Geoffrey, red. coord. *Enciclopedia Iudaismului*. Traducere de Radu LUPAN și George WEINER. București: Hasefer, 2006.
- YONGE, C. D., transl. *The Works of Philo: New Updated Editions. Complete and Unabridged in One Volume*. Massachusetts: Hendrickson Publishers, Peabody, 1993.

COMENTARII BIBLICE

- AGOURIDIS, Savvas. *Comentariu la Apocalipsa Sfântului Ioan*. Traducere de Constantin COMAN. Ed. a 2-a. București: Bizantină, 2004.
- ALBRIGHT, W. F. *The Names "Israel" and "Judah", with an excursus on the etymology of tôdâh and tórah*. 1927.
- ALLEN, L. C. *WBC 29: Ezekiel 20-48*. Dallas: Word, Incorporated, 2002.
- ASH, A. L., *Philippians, Colossians & Philemon*. În *The College Press NIV commentar*. Joplin, Mo.: College Press, 1994.
- ATTRIDGE, H. W., & KOESTER, H. *The Epistle to the Hebrews: A commentary on the Epistle to the Hebrews*. Philadelphia: Fortress Press, 1989.
- BLANCHARD, Yves-Marie. *L'Apocalypse*. Paris: Les Éditions de l'Atelier, 2004.
- BOUTENEFF, Peter C. *Beginnings. Ancient Christian Readings of the Biblical Creation Narratives*. Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 2008.
- BOVON, F., & KOESTER, H. *Luke 1: A commentary on the Gospel of Luke 1:1-9:50*. Minneapolis, MN: Fortress Press. 2002.
- BRATCHER, Robert G., Eugene A. NIDA. *A Handbook on the Gospel of Mark*. New York: United Bible Societies, 1993.
- BROOKS, J. A. *NAC 23: Mark*. Nashville: Broadman & Holman Publishers, 2001.
- BROWN, E. Raymond, Joseph A. FITZMYER, Roland E. MURPHY, coord. *Introducere și comentariu la Sfânta Scriptură*. Vol. 1. Traducere de Dumitru GROȘAN. Târgu-Lăpuș: Galaxia Gutenberg, 2005.
- BROWN, E. Raymond, Joseph A. FITZMYER, Roland E. MURPHY, coord. *Introducere și comentariu la Sfânta Scriptură. Pentateuhul*. Vol. 2. Traducere de Dumitru GROȘAN. Târgu-Lăpuș: Galaxia Gutenberg, 2007.
- BROWN, E. Raymond, Joseph A. FITZMYER, Roland E. MURPHY, coord. *Introducere și comentariu la Sfânta Scriptură. Literatura paulină*. Vol. 7. Traducere de Dumitru GROȘAN. Târgu-Lăpuș: Galaxia Gutenberg, 2008.
- BROWN, E. Raymond, Joseph A. FITZMYER, Roland E. MURPHY, coord. *Introducere și comentariu la Sfânta Scriptură. Evanghelile Sinoptice*. Vol. 8. Traducere de Dumitru GROȘAN. Târgu-Lăpuș: Galaxia Gutenberg, 2007.

- BROWN, E. Raymond, Joseph A. FITZMYER, Roland E. MURPHY, coord. *Introducere și comentariu la Sfânta Scriptură. Literatura ioaneică*. Vol. 9. Traducere de Dumitru GROȘAN. Târgu-Lăpuș: Galaxia Gutenberg, 2007.
- BUDD, Philip J. *WBC 5: Numbers*. Ediție electronică (Logos Library System; WBC 5), 2002.
- CHARLES, R. H. ed. *Apocrypha of the Old Testament*. Bellingham, WA: Logos Research Systems, Inc. 2004.
- CHIRILĂ, Ioan, *Cartea profetului Osea. Brevarum al gnoseologiei Vechiului Testament*. Teză de doctorat. Cluj-Napoca: Limes, 1999.
- CHOUINARD, Larry, *The College Press NIV commentary: Matthew*. Joplin, Mo.: College Press, 1997.
- CLARKE, Adam. *Clarke's Commentary: Numbers*. Albany, OR: Ages Software, 1999.
- CLARKE, Adam. *Clarke's Commentary: Deuteronomy*. Albany, OR: Ages Software, 1999.
- CLARKE, Adam. *Clarke's Commentary: Exodus*. Albany, OR: Ages Software, 1999.
- CLARKE, Adam. *Clarke's Commentary: Genesis*. Albany, OR: Ages Software, 1999.
- CLARKE, Adam. *Clarke's Commentary: Hebrews*. Albany, OR: Ages Software, 1999.
- CLARKE, Adam. *Clarke's Commentary: John*. Albany, OR: Ages Software, 1999.
- CLARKE, Adam. *Clarke's Commentary: Luke*. Albany, OR: Ages Software, 1999.
- CLARKE, Adam. *Clarke's Commentary: Mark*. Albany, OR: Ages Software, 1999.
- CLARKE, Adam. *Clarke's Commentary: Matthew*. Albany, OR: Ages Software, 1999.
- COLE, R. Dennis. *NAC 3B: Numbers* (electronic ed.). Logos Library System. Nashville: Broadman & Holman Publishers, 2001.
- COLLINS J. J., CROSS F. M. & COLLINS A. Y. *Daniel: A commentary on the book of Daniel*. În *Hermeneia – A critical and historical commentary on the Bible*. Minneapolis: Fortress Press, 1993.
- CRAIGIE, P. C. *WBC 26: Jeremiah 1-25*. Dallas: Word, Incorporated, 2002.
- CURTIS, E. L. & MADSEN, A. A. *ICC: Chronicles*. New York: C. Scribner's Sons, 1910.
- DAVIDSON, R. *The vitality of worship: A commentary on the book of Psalms*. Grand Rapids, Mich. Edinburgh: W.B. Eerdmans. Handsel Press, 1998.
- DAVIES, D.; ALLISON, Dale C., *A critical and exegetical commentary on the Gospel according to Saint Matthew*, vol. 2, T&T Clark International, London; New York, 2004
- DURHAM, John I. *WBC 3: Exodus*. Dallas: Word Incorporated, 2002.
- ELLINGWORTH, P., *NIGTC: The Epistle to the Hebrews*. Grand Rapids, Michigan; Carlisle 1993.
- FOX, Everett. *The Five Books of Moses: Genesis, Exodus, Leviticus, Numbers, Deuteronomy; a New Translation With Introductions, Commentary and Notes*. New York: Schocken Books, 1995.
- FREDENBURG, B. *The College Press NIV commentary: Ezekiel*. Joplin, Mo.: College Press Pub. Co., 2002.

- GORDAY, P. *Colossians, 1-2 Thessalonians, 1-2 Timothy, Titus, Philemon. ACCS NT 9.* Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 2000.
- GOULD, Ezra Palmer. *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel According to St. Mark.* New York: C. Scribner's sons, 1922.
- GOWAN, D. E. *From Eden to Babel: A commentary on the book of Genesis 1-11. International theological commentary.* Grand Rapids, Mich.: W.B. Eerdmans Pub. Co. 1988.
- GRAY, G. B. *A critical and exegetical commentary on Numbers.* New York: C. Scribner's sons, 1903.
- HENDRIKSEN, W. & KISTEMAKER, S. J. *Baker New Testament commentary*, vol. 9: *Exposition of the Gospel According to Matthew.* Grand Rapids: Baker Book House, 1973.
- HENDRIKSEN, W. & S. J. KISTEMAKER, *Baker New Testament Commentary*, vol. 2: *Exposition of the Gospel According to John.* Grand Rapids: Baker Book House, 1953.
- HENGSTENBERG, E. W. *Commentary on the Psalms. Vol. 3.* Edinburgh, 1869; Libronix Digital Library System, 2007.
- HENRY, Matthew. *Matthew Henry's Commentary on the Whole Bible: Complete and Unabridged in One Volume.* Peabody: Hendrickson, 1996.
- HOBBS, T. R. *WBC 13: 2 Kings.* Dallas: Word, Incorporated, 2002.
- HOLLADAY, W. L. & HANSON, P. *Jeremiah 1: A commentary on the Book of the Prophet Jeremiah, chapters 1-25 in Hermeneia – A critical and historical commentary on the Bible.* Philadelphia: Fortress Press, 1986.
- JAMIESON, Robert, A. R. FAUSSET, David BROWN. *A Commentary, Critical and Explanatory, on the Old and New Testaments.* Oak Harbor, WA: Logos Research Systems, Inc., 1997.
- KEIL, Carl Friederich, Franz DELITZSCH. *Commentary on the Old Testament.* Peabody, MA: Hendrickson, 2002.
- LANE, W. L. *The Gospel According to Mark. NICNT.* Grand Rapids: Eerdmans, 1974.
- LONG, J. C. *The College Press NIV commentary: 1 & 2 Kings.* Joplin, Mo.: College Press Pub., 2002.
- LUZ, U. & KOESTER, H. *Matthew: A commentary.* Vol. 2. Translated by James E. Crouch. Minneapolis: Augsburg, Fortress Press, 2001.
- LUZ, U., & KOESTER, H., *Matthew 21-28: A commentary.* Vol. 3. Translated by James E. CROUCH. Minneapolis: Augsburg, 2005.
- MARSHALL, I. H. *The Gospel of Luke. NIGTC.* Exeter: Paternoster Press, 1978.
- MATHEWS, K. A. *NAC 1A: Genesis 1-11:26.* Nashville: Broadman & Holman Publishers, 2001.
- MCKANE, W. *A critical and exegetical commentary on Jeremiah.* Edinburgh: T&T Clark International, 1986.
- MIHOC, Vasile. *Sfânta Evanghelie de la Ioan. Introducere și comentariu*, vol. I, Ed. Teofania, Sibiu, 2003.

- MILLER, S. R., *NAC: Daniel*. Nashville: Broadman & Holman Publishers, 2001.
- NEWMAN, Barclay Moon; Philip C. STINE. *A Handbook on the Gospel of Matthew*, New York: United Bible Societies, 1992.
- NINEHAM, D. E. *The Gospel of St Mark. Pelican New Testament Commentaries*. Harmondsworth, England/New York: Penguin Books, 1963.
- NOLLAND, *WBC 35b: Luke 9:21–18:34*. Dallas: Word, Incorporated, 2002.
- ODEN, T. C. & HALL, C. A., *Mark. ACCS NT 2*. Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 2005.
- OLSON, Dennis T. *Numbers*. Louisville: John Knox Press, 1996 (Logos Library System; Interpretation, a Bible Commentary for Teaching and Preaching).
- RIGGANS, Walter. *Numbers*. Louisville: Westminster John Knox Press, 2001, c1983 (Logos Library System; The Daily Study Bible Series).
- ROOKER, Mark F. *NAC: Leviticus*. Nashville: Broadman&Holman Publishers, 2000.
- SKINNER, John. *ICC: Genesis*. New York: Scribner, 1910.
- SPEISER, E. A. *The Anchor Bible, Genesis*. Introduction, Translation and Notes by E. A. Speiser. New York: Doubleday & Company, Inc., Garden City, 1964.
- SPENCE-JONES, H. D. M. *The Pulpit Commentary: 2 Chronicles*. Bellingham, WA: Logos Research Systems, Inc., 2004.
- SPENCE-JONES, H. D. M. *The Pulpit Commentary: 2 Kings*. Bellingham, WA: Logos Research Systems, Inc., 2004.
- SPENCE-JONES, H. D. M. *The Pulpit Commentary: Exodus*. Vol. 2. Bellingham, WA: Logos Research Systems, Inc., 2004.
- SPENCE-JONES, H. D. M. *The Pulpit Commentary: Ezekiel*. Vol. I. Bellingham, WA: Logos Research Systems, Inc., 2004.
- SPENCE-JONES, H. D. M. *The Pulpit Commentary: Genesis*. Bellingham, WA: Logos Research Systems, Inc., 2004.
- SPENCE-JONES, H. D. M. *The Pulpit Commentary: Numbers*. Bellingham, WA, 2004.
- SPENCE-JONES, H. D. M. *The Pulpit Commentary: St. Mark*. Vol. 1. Bellingham, WA: Logos Research Systems, 2004.
- SPENCE-JONES, H. D. M. *The Pulpit Commentary: St. Matthew*. Vol. 1. Bellingham, WA: Logos Research Systems, 2004.
- SPENCE-JONES, H.D.M. *The Pulpit Commentary: Isaiah*, Vol. I. Bellingham, WA: Logos Research Systems, Inc., 2004.
- SPENCE-JONES, H.D.M. *The Pulpit Commentary: Jeremiah*. Vol. I. Bellingham, WA: Logos Research Systems, Inc., 2004.
- STEIN, R. H., *NAC 24: Luke*. Nashville: Broadman & Holman Publishers, 2001.
- STUART, Douglas K., *NAC: Exodus*. Nashville: Broadman&Holman Publishers, 2006.

- SWETE, H. B. (Ed.). *The Gospel according to St. Mark. The Greek text with introduction, notes and indices* (CCGNT). London; New York: MacMillan and co., limited; The MacMillan company, 1898.
- TAUȘEV, Averchie. *Apocalipsa Sfântului Ioan: un comentariu ortodox*. Traducere de Felix TRUȘCĂ, București: Sophia & Cartea Ortodoxă, 2005.
- TESH, S. E. & ZORN, W. D. Psalms. În The College Press NIV commentary. Joplin, Mo.: College Press, 1999.
- THOMPSON, J. A. *NAC: 1, 2 Chronicles*. Nashville: Broadman & Holman Publishers, 2001.
- TOFANĂ, Stelian. *Iisus Hristos Arhiereu veșnic, după Epistola către Evrei*. Ed. a II-a. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000.
- VON RAD, Gerhard. *Genesis. A Commentary*. Revised éditions. Philadelphia: The Westminster Press, 1972.
- WALL, R. W. *Colossians & Philemon*. The IVP New Testament commentary series. Downers Grove, Ill.: InterVarsity Press, 1993.
- WENHAM, Gordon J. *WBC 1: Genesis 1-15*. Dallas: Word, Incorporated, 2002.
- WESLEY, John. *Wesley's Notes: Exodus*. Electronic ed. Albany, OR: Ages Software, 1999.
- WIDYAPRANAWA, S. H. *The Lord is Savior: Faith in national crisis: A commentary on the Book of Isaiah 1-39*, în ITC. Grand Rapids. Edinburgh: Eerdmans. Handsel Press, 1990.
- WILLIS, T. M. *The College Press NIV Commentary: Jeremiah/Lamentations*. Joplin, Mo.: College Press Pub. Co., 2002.
- ZIMMERLI W., CROSS F. M. & BALTZER K., *Ezekiel: A commentary on the Book of the Prophet Ezekiel*, în *Hermeneia – A critical and historical commentary on the Bible*. Philadelphia: Fortress Press, 1979.

CĂRȚI ȘI STUDII PE TEMĂ

- ABRAM, Simon. "A curriculum for a Jewish Sabbath School." *The Biblical World* 24, no. 2. (August 1904): 117-25.
- ANDREASEN, N. E. A., *The Old Testament Sabbath*. Missoula: Scholars Press, 1972
- ATTRIDGE, Harold W. "Let Us Strive to Enter That Rest. The Logic of Hebrews 4:1-11." *The Harvard Theological Review* 73, no. 1/2 (January-April 1980): 279-88.
- BACCHIOCCHI, Samuele. *Du Sabbat au Dimanche. Une recherche historique sur les origines du Dimanche chrétien*. Traduction par Dominique SÉBIRE, Paris: P. Lethielleux, 1984.
- BAUMGARTEN, Joseph M. "The Counting of the Sabbath in Ancient Sources." *Vetus Testamentum* 16, fasc. 3 (July 1966): 277-86.
- BEARE, F. W. "The Sabbath Was Made for Man?" *Journal of Biblical Literature* 79, no. 2 (June 1960): 130-36.
- BETTENZOLI, G., "La tradizione del šabbāt." *Henoch* 4 (1982)

- BUCHANAN, George Wesley, Charles WOLFE. "The Second-First Sabbath (Luke 6:1)." *Journal of Biblical Literature* 97, no. 2 (June 1978): 259-62.
- BUD, Paula. „Identitatea etnică a lui Israel în exprimarea liturgică a Șabatului.” În Ștefan ILOAIE, coord. *Ethos și etnos. Aspecte teologice și sociale ale mărturiei creștine. Acta conferinței internaționale "Etică-etnie-confesiune"*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2008: 486-04
- COMŞA, Grigore. *Sâmbăta și Duminica*. Bucureşti, 1923.
- CORNITESCU, Emilian. „Sabat și Duminică.” *Ortodoxia* XXXIII (1981), nr. 2: 199-09.
- DAVID, P. I. „De la Sabatul mozaic la Ziua Învierii Domnului: sărbătoarea creștinilor.” *Ortodoxia* 2-3 (1994): 61.
- DONOS, Nicolae. *Duminica și Sâmbăta*. Huşi, 1922.
- FRIEDMAN, Theodore, „The Sabbath: anticipation of Redemption”. *Judaism* 16 (1967): 443-452.
- FRIEDMANN, M. “The Sabbath Light.” *The Jewish Quarterly Review* 3, no. 4 (July 1891): 707-21.
- GALERIU, Constantin. „Sfințirea timpului, ziua de odihnă – ziua Învierii.” *Ortodoxia* XXXIII (1981), nr. 2: 156-75.
- GASPAR, Mina. „Legea lui Moise, Sâmbăta evreilor și Duminica creștinilor.” Arad, B.C.O. nr. 62-64.
- GUIRAUD, Claude. *Les chemins du Sabbat. Commentaire des quatre premiers chapitres du livre de la Génèse*. Paris: L'Harmattan, 2002.
- HARPER, William Rainey. “Constructive Studies in the Priestly Element in the Old Testament. IX. The Laws and Usages concerning the Sabbath and Kindred Institutions, Considered Comparatively.” *The Biblical World* 18, no. 4. (October 1901): 297-07.
- HOEING, Sidney B. “The Designated Number of Kinds of Labor Prohibited on the Sabbath.” *The Jewish Quarterly Review*, New Series 68, no. 4 (April 1978): 193-208.
- HOENIG, Sidney B. “An Interdict against Socializing on the Sabbath.” *The Jewish Quarterly Review*, New Series 62, no. 2 (October 1971): 77-83.
- HULTGREN, Arland J. “The Formation of the Sabbath Pericope in Mark 2:23-28.” *Journal of Biblical Literature* 91, no. 1 (March 1972): 38-43.
- IȘTOC, Aurel. *Ziua pe care a făcut-o Domnul: Sabatul ebraic și duminica creștină*. Iași: Sapientia, 2005.
- JASTROW, Morris Jr. “The Original Character of the Hebrew Sabbath.” *The American Journal of Theology* 2, no. 2 (April 1898): 312-52.
- JOHNS, Alger F. “The Military Strategy of Sabbath Attacks on the Jews.” *Vetus Testamentum* 13, fasc. 4 (October 1963): 482-6.
- KAUFMANN, David. “Was the Custom of Fasting on Sabbath Afternoon Part of the Early Anglo-Jewish Ritual.” *The Jewish Quarterly Review* 6, no. 4. (July 1894): 754-6.

- LACOUT, Sylvaine. *Le Shabbat Biblique. Temps pour Dieu, repos de l'homme, respect de la création.* collection « Theologia », Burtin: Éditions des Béatitudes, 2009.
- MARCU, Grigorie. „Serbarea duminică în locul sărbătorii.” Prelegere dactilografiată, Sibiu, 1978.
- MCCORMICK, Frances Rice. “Sabbath Rest: A Theological Imperative According to Karl Barth.” *Journal of the American Academy of Religion* 62, no. 2 (Summer 1994): 539-52.
- MEEK, Theophile James. “The Sabbath in the Old Testament: (Its Origin and Development).” *Journal of Biblical Literature* 33, no. 3 (October 1914): 201-12.
- MIHĂILĂ, Alexandru. „Sabatul. Spre o teologie a timpului sacru.” *Studii Teologice* 2 (2006): 78-100.
- NEGOIȚĂ, T. *Şabatul Vechiului Testament.* Bucureşti, 1935.
- NEGOIȚĂ, Athanase. „Despre Sabat. Originea sărbătorii și a Duminicăi.” *Studii Teologice* III (1951), nr. 9-10: 514-41.
- NEUSNER, Jacob. *Un Rabbin parle avec Jesus.* Paris: Éditions du Cerf, 2008.
- NICHOLS, J. T. “The Development of the Sabbath among the Hebrews.” *The Old and New Testament Student* 12, no. 4 (April 1891): 207-15.
- NICHOLS, J. T. “The Origin of the Hebrew Sabbath.” *The Old and New Testament Student* 12, no. 1 (January 1891): 36-42.
- NOAM, Vered, Elisha QIMRON. “A Qumran Composition of Sabbath Laws and Its Contribution to the Study of Early Halakah.” *DSD* 16 (2009): 55-96.
- NOVAK, David. “The Sabbath Day.” *The Ten Commandments for Jews, Christians, and Others.* Michigan: Grand Rapids, 2007: 69-79.
- PASCHIA, Gheorghe. *Desfășurarea sărbătorii și prăznuirea duminicii după Sfânta Scriptură, Sfânta Tradiție și actele Primelor secole creștine.* Bucureşti, 1937.
- PINK, A. W. *The Christian Sabbath* (electronic ed.) Escondito, California: Ephesians Four Group, 2000.
- POPESCU-MĂLĂEȘTI, I. *Ziua a 7-a.* Bucureşti, 1912.
- PROCOPOVICIU, P. „Nu sămbăta, ci Duminica este ziua de serbare a creștinilor.” *Mitropolia Ardealului* III (1958), nr. 5-6: 415-22.
- RATZINGER, Joseph. “La querelle du Sabbat,” in *Jesus de Nazareth. Du Baptême dans le Jourdain à la Transfiguration.* Paris: Flammarion, 2007.
- ROBINSON, G., “The Idea of Rest in the Old Testament and the Search for the Basic Character of Sabbath.” *ZAW* 92 (1980).
- ROBINSON, Gnana. “The Prohibition of Strange Fire in Ancient Israel: A New Look at the Case of Gathering Wood and Kindling Fire on the Sabbath.” *Vetus Testamentum* 28, fasc. 3 (July 1978): 301-17.
- RORDORF, W., *Sunday.* London: SCM, 1968.

- SARAN, Nahum S. "The Psalm of the Sabbath Day (Ps 92)." *Journal of Biblical Literature* 81, no. 2 (June 1962): 155-68.
- SAUCA, Ioan. „Duminica – sabatul creștinilor.” *Mitropolia Banatului* 1-3 (1977): 48-60.
- SEELYE, Laurens H. "If Religion is Life, What Is the Sabbath?" *The Biblical World* 47, no. 2 (February 1916): 86-93.
- SPEIER, Solomon. "Critical remarks on the Text of the Additional Portion for Sabbath Hagadol According to the Ashkenazic Ritual." *The Jewish Quarterly Review*, New Series 38, no. 4. (April 1948): 461-8.
- STĂNILOAE, Dumitru. „Sâmbăta, ziua morților – Duminica, ziua Învierii și a vieții fără de sfârșit.” *Ortodoxia* 2 (1981): 129-35.
- TIGAY, Jeffrey H. "LIFNÊ HAŠŠABBĀT and 'AHAR HAŠŠABBĀT = On the Day before the Sabbath and On the Day after the Sabbath (Nehemiah XIII 19)." *VT* 28, fasc. 3 (July 1978): 326-65.
- TOY, C. H. "The Earliest Form of the Sabbath." *JBL* 18, no. 1/2 (1899): 190-4.
- VIDAL, Marie. *Le Juif Jésus et le Shabbat et le Shabbat. Une lecture de l'Évangile à la lumière de la Torah.* Préface du René-Samuel SIRAT. Paris: Albin Michel, 1997.
- WALLACE, Howard, "Rest for the Earth? Another Look at Genesis 2:1-3. The Earth Story in Genesis", N. C. HABEL, ed., Sheffield: Sheffield Academic, 2000.
- WEINBERGER, Leon J. "Israel Dayyan's Zemer for the Sabbath." *The Jewish Quarterly Review*, New Series 81, no. 1/2 (July-October 1948): 119-25.
- WEISS, Herold. "The Sabbath in the Fourth Gospel." *JBL* 110, no. 2 (Summer 1991): 311-21.

CĂRȚI DE SPECIALITATE

- ABRAHAMS, I. *Studies in Pharisaism and the Gospels.* Cambridge: University Press, 1917.
- ANDERSON, Bernhard. *Contours of Old Testament Theology.* Minneapolis: Fortress Press, 1999.
- ARTUS, Olivier. *Le Pentateuque.* Paris: Éditions du Cerf, 1998.
- ARTUS, Olivier. *Les lois du Pentateuque. Points de repère pour une lecture exégétique et théologique.* Paris: Éditions du Cerf, 2005.
- BAKER, David. *Two Testaments, One Bible: A Study of the Theological Relationship Between the Old & New Testaments.* Downers Grove: Intervarsity Press, 1992.
- BARKER, Margaret. *Creation. A Biblical Vision for the Environment.* London/New York: T&T Clark International, 2010.
- BARTON, John. *The Old Testament: Canon, Literature and Theology. Collected Essays of John Barton (Society for Old Testament Study Monographs).* Ashgate: Aldershot, 2007.
- BOBRINSKOY, Boris. *Taina Bisericii.* Traducere de Vasile MANEA. Studiu introductiv de Ioan BIZĂU. Alba Iulia: Reîntregirea, 2004.

- BOBRINSKOY, Boris. *Taina Preasfintei Treimi*. Traducere de Măriuca și Adrian ALEXANDRESCU. București: IBMBOR, 2005.
- BRADSHAW, Paul F. *Daily Prayer in the Early Church. A Study of the Origin and Early Development of the Divine Office*, 1981. Reprinted éditions. Oregon: Wipf&Stock, Eugene, 2008.
- BRADSHAW, Paul F. *Reconstructing Early Christian Worship*. London: SPCK, 2009.
- BRADSHAW, Paul F. *The Search for the Origins of Christian Worship: Sources and Methods for the Study of Early Liturgy*, 1992. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- BRANIȘTE, Ene. *Liturgica generală cu noțiuni de artă bisericească, arhitectură și pictură creștină*. Ed. a 2-a. București: IBMBOR, 1993.
- BRUEGEMANN, Walter. *Theology of the Old Testament. Testimony, Dispute, Advocacy*. Minneapolis: Fortress Press, 1997.
- BRUEGEMANN, Walter. *An unsettling God. The Heart of the Hebrew Bible*. Fortress Press, Minneapolis, 2009.
- CARSON, D. A., ed. *Worship: Adoration and Action*. Zondervan, 1993.
- CHARLES, Robert H. *Doctrina vieții de apoi în Israel, în iudaism și în creștinism sau eshatologia ebraică, iudaică și creștină din timpurile preprofetice până la constituirea canonului Noului Testament*. Traducere din limba engleză de Alexandru ANGHEL. București: Herald, 2009.
- CHIALDA, Mircea. *Sacrificiile Vechiului Testament*. Caransebeș, 1941.
- CHILDSD, Brevard S. *Biblical Theology of the Old and New Testaments. Theological Reflection on the Christian Bible*. Minneapolis: Fortress Press, 1993.
- DALEY, Brian. *The Hope of the Early Church: A Handbook of Patristic Eschatology*. Cambridge, 1991.
- DANIELOU, Jean. *L'être et la temps chez Grégoire de Nysse*. Leiden: E. J. Brill, 1970.
- DANIELOU, Jean. *The Bible and the Liturgy*. Indiana: University of Notre Dame Press, 2009.
- DOUKHAN, Jacques B. *Secrets of Revelation: the Apocalypse through Hebrew eyes*. Review & Herald Publishing, 2002.
- DUVALL, J. Scott, J. Daniel HAYS, E. Randolph RICHARDS, W. Dennis TUCKER, and Preben VANG. *The Story of Israel. A Biblical Theology*. Downers Grove: Intervarsity, 2004.
- EPIFANOVICI, S. L. *Sfântul Maxim Mărturisitorul și teologia bizantină*. Traducere de Marcel CORJA. București: Evangelismos, 2009.
- GELIN, A. *Lectio divina 2: Les idées maîtresses de l'Ancien Testament*. Paris: Éditions du Cerf, 1948.
- HEGEL, G. W. F. *Fenomenologia spiritului*, trad. Virgil BOGDAN. București: Editura Academiei RPR, 1965.
- HEIDEGGER, M. *Le concept de temps*, în Heidegger, Coll. *Cahiers de l'Herne*. Ed. de l'Herne, 1983.

- HEIDEGGER, Martin. *Ființă și timp*. Traducere de Gabriel LIICEANU și Cătălin CIOABĂ. București: Humanitas, 2003.
- JACOB, Edmond. *Théologie de l'Ancien Testament*. Paris: Délachaux & Niestlé, 1955.
- JASPER, R. C. D., G. J. CUMING. *Prayers of the Eucharist: Early and Reformed*. Texts translated and edited with commentary. 3rd ed. Revised and enlarged. Minnesota: The Liturgical Press, Collegeville, 1990.
- KRAUSS, Walter. *Civilizația asiro-babiloniană*, trad. și note C. IONESCU BOERU. București: Prietenii Cărții, 2001.
- KÜNG, Hans. *Iudaismul. Situația religioasă a timpului*. Cu o introducere de Andrei MARGA. Traducere din limba germană de Edmond NAWROTZKY-TÖRÖK. București: Hasefer, 2005.
- LACOSTE, Jean-Yves. *Timpul: o fenomenologie teologică*. Traducere de Maria-Cornelia ICĂ jr. Sibiu: Deisis, 2005.
- LAVERDIERE, Eugene. *The Eucharist in the New Testament and the Early Church*. Minnesota: A Pueblo Book, The Liturgical Press, Collegeville, 1999.
- MAKARIOS SIMONOPETRITUL. *Triodul explicat. Mistagogia timpului liturgic*. Sibiu: Deisis, 2000.
- MAZZA, Enrico. *The Origins of the Eucharistic Prayer*. Translated by Ronald E. LANE. Minnesota: The Liturgical Press, Collegeville, 1995.
- MEYENDORFF, John. *Teologia bizantină. Tendințe istorice și teme doctrinare*. Traducere de Alexandru I. STAN, București: IBMBOR, 1996.
- MOLTMANN, Jürgen. *Dumnezeu în creație. O perspectivă ecologică asupra creației*. Traducere de Emil JURCAN și Jan NICOLAE. Alba-Iulia: Reîntregirea, 2007.
- MUNTEAN, Cristian. *Ierusalim, istorie și eshatologie*. București: Cartea Românească, 2005.
- MUNTEANU, Liviu G. *Pentateuhul în fața criticii moderne*. Cluj-Napoca: Renașterea, 1937.
- NAZARIE, Constantin. *Combaterea principalelor învățături adventiste*. București, 1913.
- NAZARIE, Constantin. *Duminica, botezul și ierarhia bisericăscă după adventiști*. București, 1910.
- NEAGA, Nicolae. *Hristos în Vechiul Testament*. Cluj-Napoca: Renașterea, 2004.
- NEGOIȚĂ, Athanase. *Teologia biblică a Vechiului Testament*. București: Sophia, 2004.
- NELLAS, Panayotis. *Omul – animal îndumnezeit. Perspective pentru o antropologie ortodoxă*. Ed. a 3-a. Studiu introductiv și traducere de Ioan I. Ică jr., Sibiu: Deisis, 2002.
- OCOLEANU, Picu. *Liturgia poruncilor divine. Prolegomene teologice la o nouă cultură a legii*. Ed. a 2-a. București: Christiana, 2008.
- ŐSTBORN, Gunnar. *Tôrâh in the Old Testament. A Semantic Study*. Lund: Hakan Ohlssons Boktryckeri, 1945.
- PARKER, Richard A. "The Calendars of Ancient Egypt", *Studies in Ancient Oriental Civilization* (SAOC), vol. 26, Chicago: The University of Chicago Press, 1950.
- PASCHIA, Gheorghe. *Sfânt și sfințenie*. Craiova: Mitropolia Olteniei, 2007.

- PATE, C. Marvin, et al. *The Story of Israel. A Biblical Theology*. Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 2004.
- PAYNE, J. B. *The Theology of Older Testament*. Michigan: Academie Books, 1980.
- PLOTIN. *Enneade III-V*. Ediție bilingvă. Traducere și comentarii de Vasile RUS, et al. București: IRI, 2005.
- POPESCU, Gr. *Cele 10 porunci nu alcătuiesc o Lege morală desăvârșită, veșnică și universală*. (fără an)
- POPESCU, Gr. *De ce serbăm Duminica?*. Roman, 1926.
- PREUSS, Horst Dietrich. *Old Testament Theology*. 2 vol. Translated by Leo G. PERDUE. Kentucky: Westminster John Knox Press, Louisville, 1995-96.
- ROSE, Serafim. *Cartea Facerii, creaarea lumii și omul începaturilor. Perspectiva creștin-ortodoxă*. Traducere de Constantin FĂGEȚEAN. București: Sophia, 2001.
- ROSENZWEIG, Franz. *The Star of Redemption*. London: The University of Wisconsin Press, 2005.
- SCHMEMMAN, Alexander. *Introducere în teologia liturgică*. Traducere de Vasile BÂRZU. București: Sophia, 2002.
- SCRIBAN, Iuliu. *Originea Duminicii ca zi de sărbătoare în Biserica creștină*. București, 1921.
- SCRIMA, AURELIAN, ed. *Manuscisele de la Marea Moartă*. Traducere de Simona DUMITRU. București: Herald, 2005.
- SEMEN, Petre. *Introducere în teologia biblică a Vechiului Testament*. Iași: Trinitas, 2008.
- SEMEN, Petre. *Introducere în teologia profetilor scriitori*. Iași: Trinitas, 2008.
- SEMEN, Petre. *Învățătura despre Sfânt și Sfințenie în cărțile Vechiului Testament*. Teză de doctorat. Iași: Trinitas, 1993.
- SIMIAN-YOFRE, Horacio. *Metodologia dell-Antico Testamento*. Bologna: Edizione dehoniane, 2002.
- ŠPIDLÍK, Tomáš. *Maranathà: viața de după moarte*. Traducere de Domnica GOTIA. Târgu-Lăpuș: Galaxia Gutenberg, 2008.
- STĂNILOAE, Dumitru. *Sfânta Treime sau la început a fost Iubirea*. București: IBMBOR, 2005.
- STĂNILOAE, Dumitru. *Spiritualitate și comuniune în liturghia ortodoxă*. Ediția a 2-a. București: IBMBOR, 2004.
- STĂNILOAE, Dumitru. *Teologie Dogmatică Ortodoxă*. Vol. 1. Ediția a 3-a. București: IBMBOR, 2003.
- ȘTEFĂNESCU, Alexandru I. D. *Sola verba. Studii de liturgică, muzică și istorie bisericească*. Mănăstirea Neamț, 1940.
- TAFT, Robert. *The Liturgy of the Hours in East and West: The Origins of the Divine Office and Its Meaning for Today*. 1986. 2nd revised ed. Minnesota: The Liturgical Press, Collegeville, 1993.
- TARNAVSCHI, Vasile. *Introducere în sfintele cărți ale Testamentului Vechi*. Cernăuți, 1928.

- TAUBES, Jacob. *Eshatologia occidentală*. Traducere și note de Maria-Magdalena ANGHELESCU. Postfață de Martin TREML. Cluj-Napoca: TACT, 2008.
- THUNBERG, Lars. *Omul și cosmosul în viziunea Sfântului Maxim Mărturisitorul*. Traducere de Remus RUS. București: IBMBOR, 1999.
- TOFANĂ, Stelian. *Introducere în Noul Testament*. 3 vol. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000-02.
- VINTILESCU, Petre. *Liturghierul explicat*. București: IBMBOR, 1998.
- VON BALTHASAR, Hans Urs. *Cosmic Liturgy. The Universe According to Maximus the Confessor*. Translated by Brian E. DALEY. Ignatius Press, San Francisco: A Communio Book, 2003.
- VON BALTHASAR, Hans Urs. *La Gloire et la Croix*. Les aspects esthétiques de la Révélation, 3 - Théologie. Ancienne Alliance, traduit de l'allemand par Robert Givord, Aubier, 1974
- VON BALTHASAR, Hans Urs. *La Liturgie cosmique*. Aubier, 1947.
- VON BALTHASAR, Hans Urs. *Présence et pensé. Essai sur la philosophie religieuse de Grégoire de Nysse*. Paris: Beauchesne, 1988.
- VON RAD, Gerhard, *The Problem of the Hexateuch and other essays*. Translated by E. W. Trueman DICKEN. Introduction by Norman W. PORTEOUS. Edimburg and London: Oliver&Boyd, 1965.
- VON RAD, Gerhard. *Old Testament Theology*. Vol. 2: *The Theology of Israel's Prophetic Traditions*. Translated by D. M. G. STALKER. SCM Press Ltd, 1998.
- VON RAD, Gerhard. *Wisdom in Israel*. Nashville: Abingdon Press, 1972.
- VRIEZEN, Theodorus Christiaan. *An Outline of Old Testament Theology*. Oxford: Blackwell, 1958.
- WESTERMANN, Claus. *Théologie de l'Ancien Testament*. Traduite de l'allemand par Lore JEANNERET, Genève: Labor et Fides, 2002.
- WOLFF, H. Walter. *Anthropologie de l'Ancien Testament*. Genève: Labor et Fides, 1974.

STUDII DE SPECIALITATE

- ABRUDAN, Dumitru. „Creștinismul și mozaismul în perspectiva dialogului interreligios,” teză de doctorat, *Mitropolia Ardealului* nr. 1-3 (1979): 59-190.
- ALEXANDRE, Monique. “Protologie et eschatologie.” In *Arché e Telos. L'antropologia di Origene e di Gregorio di Nissa*, edited by U. BIANCHI, SPM 12, Milan, 1981: 122-69.
- AUGUSTIN, Lucian. „Serbarea Duminicii.” *Îndrumător bisericesc* 4, Oradea, 1982: 100-02.
- BILIUȚĂ, Ilie. „Problema temporalității în perspectiva Sfinților Grigorie al Nyssei și Maxim Mărturisitorul.” În *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Orthodoxa* 1-2 (2004), 264-77.
- BLOWERS, Paul M. „Realized Eschatology in Maximus the Confessor, *Ad Thalassium* 22”, în *Studia Patristica* 48(1994): 258-63.

- BODNAR, T. „Serbarea Duminicii.” *Mitropolia Moldovei și Sucevei* XLIX (1973), 7-8: 485-01.
- BOER, P. A. H. de, “An Aspect of Sacrifice: I. Divine Bread.” In *Studies in the Religion of Ancient Israel*. VTSup 23 (Leiden: Brill, 1972): 27-36.
- BUZATU, Gh. „Tot despre Duminică.” *Biserica Ortodoxă Română* XLVII (1929), nr. 11: 913.
- CARAZA, Ioan. „Muncă și odihnă.” *Ortodoxia* nr. 2/1981: 125-8.
- CHIALDA, Mircea. „Anul jubiliar al evreilor.” *Anuarul Academiei teologice din Caransebeș* 1941-42: 68-94 (și extras, 29 p.).
- CHIRILĂ, Ioan. „Entheosis – thelos al întregii creații. Ceruri noi și pământ nou (2 Pt. 3, 13; Mt. 19, 28: «la înnoirea lumii»).” *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Bioethica* 1 (2009): 3-10.
- CHIRILĂ, Ioan. „Omul – chip al lui Dumnezeu, în gândirea părinților capadocieni și în teologhia răsăriteană (încercare de precizare a conținutului unui concept antropologic).” *AFTOCJ*, vol. XII (2008-2009) Cluj-Napoca: Renașterea, 2010: 21-34.
- CHIRILĂ, Ioan. „Tipuri vetero-testamentare prefigurative pentru eclesiologia paulină.” În *Sfânta Scriptură – cuvântul cuvintelor*. Cluj-Napoca: Renașterea, 2010: 221-37.
- CULPEPPER, R. A. “A Superior Faith: Hebrews 10:19–12:2.” *RevExp* 82 (1985): 375-90.
- DOUKHAN, J. “The Seventy Weeks of Daniel 9,” *AUSS* 17 (1979): 1-22.
- DURĂ, N. V. „Dispoziții și norme privind cinstirea Duminicii.” *Ortodoxia* 2 (1981): 210-23.
- ERLANDSSON, S. “Burden of Babylon; a study of Isaiah 13:2–14:23.” *The Springfielder* 38 (1974): 1-12.
- GIOSANU, Ioachim. „Duminica, sărbătoarea creștinilor.” *Mitropolia Moldovei și Sucevei* LXII (1986), nr. 5: 76-87.
- GÎRBOVICEANU, P. „Serbarea Duminicii. Istoricul ei.” *Biserica Ortodoxă Română* XXI (1897), nr. 1, 2, 12: 3, 151, 1027.
- LEWIS, A. B. “A Treatise on Rest Days.” *The American Journal of Theology* 23, no. 3. (July 1919): 376-8.
- MARCU, Gr. „Duminica - sinteză biblic-teologică.” *Mitropolia Ardealului* XV, 11-12 (1970): 815-22.
- MIRCEA, Ioan. „Cultul morților în Biserica Ortodoxă după Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție.” *Ortodoxia* 3 (1985): 465-95.
- MIRCEA, Ioan. „Duminica, ziua Domnului, Împărăteasă și Doamnă.” *Ortodoxia* XXXIII (1981), nr. 2: 176-98.
- MOLDOVAN, I. „Semnificația sărbătoririi Duminicii.” *Ortodoxia* 2 (1981): 136-55.
- NASH, Kathleen. “Time,” in *Eerdmans Dictionary of the Bible*, ed. D. N. FREEDMAN, A. C. MYERS, A. B. BECK (Michigan: Grand Rapids, 2000): 1310-1.
- NEAGA, Nicolae. „Duminica în lumina scriierilor Sfinților Părinti.” *Mitropolia Banatului* 7-9 (1975): 306-12.
- NECULA, Nicolae. „Duminica, Ziua Domnului.” *Îndrumător bisericesc* IV (1987): 43-79.

- OTIS, Brooks. "Gregory of Nyssa and the Cappadocian Conception of Time." *Studia Patristica* 117 (1976): 327-57.
- PELLETIER, A. "Une particularité du rituel des ‘pains d’oblation’ conservée par la Septante (Lev xxiv 8 & Ex xxv 30)." *Vetus Testamentum* 17 (1967): 364-7.
- PETRESCU, Nicolae. „Despre prăznuirea Sfintei Duminici.” *Îndrumător bisericesc* I (1981), Craiova: 7-74.
- PETRICA, Vasile. „Duminica – ziua Domnului.” În *Îndrumător bisericesc* II (1981), Timișoara: 98-101.
- PLASS, Paul C. „Moving Rest in Maximus the Confessor”, în *Clasica et Medievalia*, 35(1984): 177-90.
- PLASS, Paul C. „Transcendent Time in Maximus the Confessor” în *The Tomist*, vol. 44, (1980): 259-77.
- POPESCU, S. „Ziua Domnului.” *Biserica Ortodoxă Română* 6 (1928): 535.
- SAVA, Viorel. „Sfințirea timpului.” *Analele Științifice ale Universității Al. I. Cuza – Teologie*, tom. III (1995-1996): 45-57.
- SEMEN, Petre. „Sensul expresiei *Iom Yahve - Ziua Domnului* la profetii Vechiului Testament.” *Studii Teologice* 1-2 (1978): 419.
- SÎRBU, Corneliu. „Prăznuirea Duminicii (I).” *Telegraful Român* 123 (1975), nr. 13-14: 2-4.
- SÎRBU, Corneliu. „Prăznuirea Duminicii (II).” *Telegraful Român* 123 (1975), nr. 21-22: 2.
- STĂNILOAE, Dumitru. „Drumul cu Hristos Mântuitorul, prin tainele și sărbătorile Bisericii Ortodoxe.” *Orthodoxia* 2 (1976): 402-16.
- STĂNILOAE, Dumitru. „Sfânta Treime și creația lumii din nimic în timp.” *Mitropolia Olteniei* 2-3 (1987): 43-47.
- STREZA, Ciprian. „Originea anaforalei euharistice.” *Revista Teologică* VIII 80, nr. 4, (oct.-dec. 1998): 95-128.
- VERGHESE, T. Paul. “Diastema and Diastasis in Gregory of Nyssa: Introduction to a Concept and the Posing of a Concept.” In *Gregory von Nyssa und die Philosophie*. Edited by H. DORRIE, M. ALTBURGER, U. SINRYHE. Leiden: E. J. Brill, 1976: 243-58.
- VOICU, Constantin. „Teologia muncii la Sfântul Ioan Gură de Aur și actualitatea ei” (teză de doctorat), în *Mitropolia Ardealului*, nr. 3-5 (1975): 195-326.

RESURSE ELECTRONICE

Ancient Bible Research Center, <http://www.ancient-hebrew.org/>

Bible Study Tools and Resources, www.studylight.org

Bible Study Tools Online, Verses, 40+Versions, Commentaries, Concordances - Go,
<http://bible.crosswalk.com>

BibleGateway.com: A searchable online Bible in over 100 versions and 50 languages,
<http://www.Biblegateway.com>

BiblePlaces.com: Photos of Israel from the Pictorial Library of Bible Lands,
<http://www.bibleplaces.com>

New English Translation of the Septuagint: Electronic Edition,
<http://ccat.sas.upenn.edu/nets/edition/>

Old Testament Gateway, <http://www.otgateway.com/>

Resource Pages for Biblical Studies, <http://torreys.org/bible>

The Chicago Manual of Style Online: Chicago – Style Citation Quick Guide,
http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html

The New Testament Gateway, <http://www.ntgateway.com/>

Wabash Center, <http://www.wabashcenter.wabash.edu/home/default.aspx>